

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS**  
**TEISĖS FAKULTETAS**  
**CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA**

**JŪRATĖ NAVICKAITĖ**  
**Civilinės teisės studijų programa**

**RESTITUCIJA SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE**  
**Magistro baigiamasis darbas**

Darbo vadovas –  
Dr. doc. Egidijus Baranauskas

Vilnius  
2005

## Turinys

Įvadas.....	3
1. Restitucijos samprata ir istorinė vystymosi raida.....	5
1.2. Restitucijos kilmė.....	5
1.3. Restitucijos samprata.....	6
1.3.1. Restitucijos samprata Lietuvos civilinės teisės sistemoje.....	6
1.3.2. Restitucijos apibūdinimas užsienio valstybių civilinėje teisėje.....	9
1.4. Restitucijos teisinė prigimtis.....	10
2. Restitucijos būdai ir rūšys.....	12
2. 1. Restitucijos būdai.....	12
2. 2. Restitucijos rūšys.....	13
3. Restitucijos taikymo sutartiniuose santykiuose pagrindai.....	15
3.1. Restitucija kaip sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmė.....	15
3.1.1. Sandoriai su asmens subjektiškumo trūkumais.....	23
3.1.2. Sandoriai su asmens valios trūkumais.....	28
3.1.3. Sandoriai su turinio trūkumais.....	33
3.1.4. Sandorio negaliojimas dėl įstatymų reikalaujamos sandorio formos nesilaikymo.....	35
3.2. Nenugalima jėga (force majeure).....	36
3.3. Restitucijos taikymas sutarties nutraukimo atveju .....	38
4. Restitucijos sutartiniuose santykiuose santykis su restitucijos taikymu nesant sutartinių santykių bei kitais civilinės teisės institutais.....	40
4.1. Restitucija sutartiniuose santykiuose ir restitucijos taikymas turtą gavus neteisėtai arba per klaidą.....	40
4.2. Restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis.....	41
4.3. Restitucijos ir vindikacijos santykio problema nagrinėjant sandorių pripažinimo negaliojančiais bylas.....	43
Išvados.....	46
Literatūra.....	48
Santrauka.....	53
Die Zusammenfassung.....	54

## Ivadas

*Temos aktualumas.* Darbo temos pasirinkimą lemia tai, kad įsigaliojus naujam 2001 m. Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui (toliau Civilinis kodeksas arba CK) ir atsiradus restitucijos teisinio reglamentavimo naujovių, būtina spręsti tokius klausimus, kylančius sutartinių santykių dalyviams taikant restituciją- gražinant į pradinę padėtį, kurie anksčiau nebuvo taip plačiai nagrinėjami. Tad šis darbas- tai naujo Civilinio kodekso suformuluoto restitucijos instituto naujas aiškinimas. Taip pat tema aktuali ir tuo, jog teismuose dažnai nagrinėjamos bylos dėl sandorių, kurie tampa vis sudėtingesni, pripažinimo negaliojančiais ir restitucijos klausimo išsprendimo. Be to, ši darbo tema labiau taikomojo pobūdžio, o ne teorinio.

*Darbo naujumas.* Darbe naujas restitucijos institutas yra vertinamas pagal jau anksčiau suformuluotas teorines bei praktines nuostatas, tačiau yra bandoma pateikti naujų teorinių autoriaus pamąstymų, siekiama suformuluoti naują požiūrį į restitucijos institutą Civilinio kodekso prievolių teisės sistemoje, norima pateikti naujų pasiūlymų, siekiant supaprastinti bei tuo pačiu patobulinti restitucijos normų taikymą Lietuvos teismų praktikoje.

*Tyrimo objektas* yra restitucija sutartiniuose santykiuose kaip teisinis reiškinys, jo teisinio vertinimo problemos. Tyrimo dalykas- tai Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių civiliniai įstatymai, reglamentuojantys restitucijos institutą, šių įstatymų aiškinimai, jų taikymo praktika bei mokslinė literatūra.

*Darbo tikslai-* išanalizuoti restitucijos institutą esant sutartiniams santykiams, atskleisti kylančias problemas tiek praktikoje, tiek teorijoje, pateikti pasiūlymus dėl galimo restitucijos reglamentavimo bei taikymo tobulinimo.

*Darbo uždaviniai-* apibendrinti esamus restitucijos sutartiniuose santykiuose tyrimus, aprašyti restitucijos instituto istorinę raidą, apžvelgti užsienio šalių restitucijos teisinę reglamentaciją, įvertinti Lietuvos teismų praktikos teigiamus ir neigiamus bruožus, atlikti išsamią restitucijos sutartiniuose santykiuose pagrindų analizę, pateikti aiškius šių pagrindų vertinimo kriterijus, palyginti restituciją su kitais civilinės teisės institutais, atskleisti galimas teises spragas bei teisinio reglamentavimo trūkumus, pateikti pasiūlymus dėl galimo įstatymų tobulinimo bei aiškinimo.

*Tyrimo šaltiniai* yra Lietuvos bei užsienio šalių civiliniai įstatymai, kiti Lietuvos Respublikos įstatymai, kurie glaudžiai susiję su restitucijos taikymu sutartiniuose santykiuose, Lietuvos teismų praktika, civilinės teisės mokslinė literatūra, periodiniai leidiniai (daugiausiai Rusijos bei Lietuvos moksliniai darbai). Dėl restitucijos instituto naujo reglamentavimo Civiliniame kodekse, literatūros nėra daug (išskyrus klausimus, susijusius su sandorių negaliojimu). Tačiau literatūroje nėra išsamiai išnagrinėtos tokios temos kaip restitucijos

pagrindai, restitucijos sutartiniuose santykiuose palyginimas su kitais civilinės teisės institutais. Šie klausimai labiau nagrinėti tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Kadangi bendrojoje teisėje restitucija suprantama gerokai kitaip nei kontinente ir dėl to lyginimas darosi sudėtingas, darbe pagrindinis dėmesys skiriamas kontinentinės teisės tradicijos šalių literatūros analizei ir tik trumpai pažvelgiama į restitucijos reglamentavimą bendrojoje teisėje.

*Tyrimo metodai*- istorinis, lyginamosios teisėtyros, analogijos, sisteminės analizės ir apibendrinimo metodai.

*Darbo struktūra.* Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai ir išvados. Pirmame skyriuje pateikiama restitucijos instituto istorinio atsiradimo Senovės Romoje apžvalga, analizuojama restitucijos samprata bei jos teisinė prigimtis Lietuvos bei užsienio civilinės teisės sistemose. Antrame skyriuje trumpai aprašomi restitucijos būdai bei jos rūšys. Trečiasis skyrius yra skirtas detaliai restitucijos taikymo sutartiniuose santykiuose pagrindų analizei. Palyginami skirtumai ir panašumai su 1964 m. Civiliniu kodeksu bei Rusijos Federacijos civiliniu kodeksu. Ketvirtame skyriuje nagrinėjamas restitucijos sutartiniuose santykiuose santykis su restitucijos taikymu nesant sutartinių santykių bei su kitais civilinės teisės institutais- nepagrįstu praturtėjimu ir turto gavimu, vindikacijos institutu. Dėl darbo apimties reikalavimų buvo nagrinėjamos tik pagrindinės šių institutų santykio problemos, tik trumpai ir fragmentiškai apžvelgtas užsienio šalių reglamentavimas, nesigilinta į restitucijos būdų privalumus ir trūkumus. Todėl siekiant, kad darbas nebūtų per didelės apimties ir kad nebūtų paviršutinis, autorius esminį dėmesį skyrė restitucijos sutartiniuose santykiuose pagrindų analizei.

## 1. Restitucijos samprata ir istorinė vystymosi raida.

### 1.1. Restitucijos kilmė.

Terminas „restitucija“, kaip ir daugelis pagrindinių civilinės teisės elementų ir sąvokų, į šiuolaikinę kontinentinės teisės sistemą yra atėjęs iš Senovės Romos teisės, kurioje restitucija buvo laikoma ypatinga pretorinės gynybos priemone formulariniame procese. Pretorius (magistratas) naudodamasis šia priemone, remdamasis savo nuožiūra, o ne įstatymu, bei atsižvelgdamas į teisingumą, atstatydavo pradinę civilinių teisinių santykių padėtį<sup>1</sup>. Šį tikslą pretorius pasiekdavo pasinaudodamas teisės gynimo priemone- *restitutio in integrum*.

Istoriškai restituciją visų pirma pradėta taikyti esant tam tikriems teisės pažeidimams, esant turtiniams nusikaltimams, po kiek laiko taikymo sritis išsiplėtė ir imta ją taikyti civiliniuose santykiuose. Klasikinėje romėnų teisėje, skirtingai nei dabar, civilinės ir baudžiamosios teisės sritys nebuvo griežtai atribotos, todėl kai kurie turtiniai nusikaltimai buvo prilyginami sutartims, kurios turi valios trūkumą, t. y. tokie nusikaltimai gana dažnai pasireikšdavo per sutarčių sudarymą, tad tokią sutartį būdavo galima ginčyti dėl valios trūkumo. Būtent dėl šios priežasties tiek nusikaltimo, tiek negaliojančios sutarties sudarymo atveju pasekmės būdavo vienodos- taikoma restitucija.

Pagal romėnų civilinę teisę sutarties galiojimui buvo reikalingos keturios pagrindinės sąlygos, kurių bent vienai nesant tokia sutartis buvo laikoma negaliojančia: pagrindas, objektas, šalių valia bei šalių tinkamumas ( teisnumas ir veiksnumas). Tačiau pagal tuometinius įstatymus restitucija buvo taikoma tik tokiu atveju, kai šalies valia yra netinkama, t. y. sutartis buvo sudaryta baimės ( lot. *metus*) įtakoje. Tokiu atveju šalis gali nevykdyti ydingos sutarties ir įgauna teisę reikalauti atstatyti buvusią civilinių santykių padėtį ( *restitutio in integrum*). Vėliau (apie 688 m. per. m. e.) *restitutio in integrum* skundą pretorius Akvilius Galas leido taikyti ir apgaulės atveju<sup>2</sup>. Dar vėliau šį skundą imta taikyti ir pareiškiant Pauliano ieškinį (*actio Pauliana*), kuris tuomet reiškė ieškinį dėl neišsimokančio skolininko. Kitas pagrindas taikyti *restitutio in integrum* buvo prievolinio santykio vienos iš šalių neveiksnumas (nepilnametystė). Šiuo atveju restitucija yra tam tikras nepilnamečio kaip silpnesniosios šalies teisių gynimo būdas. Tam, kad tokiu atveju būtų galima pritaikyti restituciją, buvo reikalaujama, kad egzistuotų dvi sąlygos- reali žala, kurią patiria nepilnametis, ir reikalavimas dėl žalos atlyginimo turėjo būti pateikiamas per vienerių metų terminą, kuris vėliau prailgintas iki ketverių metų.

<sup>1</sup> Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. Москва: Юрлитинформ, 2002. С. 30.

<sup>2</sup> Girard P. F. Romėnų teisė. Kaunas: VDU Universiteto teisių fakulteto leidykla, 1932. T.2. P.43- 49.

„Sprendimą dėl tokios pirminės padėties atkūrimo pretorius priimdavo po preliminarus aplinkybių išnagrinėjimo (*causa cognita*)“<sup>3</sup>. Taigi pirmiausia jis privalėdavo pasinaudoti dar ir kitomis pretorinės gynybos priemonėmis (*missio in possessionem, stipulationes praetoriae, actio praetoria*). Todėl *restitutio in integrum* nebuvo savarankiška pretorių teikiamos gynybos priemonė ir materialiosios teisės požiūriu buvo tik tam tikras tikslas, pasiekiamas pretoriui įsikišus<sup>4</sup>.

## 1.2. Restitucijos samprata.

### 1.2.1. Restitucijos samprata Lietuvos civilinės teisės sistemoje.

Ką restitucija (lot. *restitutio*, vok. *die Restitution*, angl. *restitution*- at(si)statymas, gražinimas) reiškia šiandien? Daugelyje teisinių žodynų bei enciklopedijų randame tokį termino „restitucija“ apibūdinimą: tai viso, ką šalys gavo, sudariusios sandorį, gražinimas viena kitai, tuo atveju, jeigu sandoris pripažįstamas negaliojančiu. Jei gražinti natūra neįmanoma, sandorio kainos kompensavimas pinigais<sup>5</sup>. Restitucija- negaliojančio sandorio šalių turtinės padėties, buvusios iki jo sudarymo, visiškas arba dalinis atkūrimas.<sup>6</sup>

Kiti šaltiniai pateikia bendresnį šios sąvokos apibūdinimą. Štai, pavyzdžiui, Vokietijos teisės terminų žodynas restituciją apibrėžia tiesiog kaip gražinimo teisę<sup>7</sup>, Blacks Law Dictionary– kaip procesą, kai gražinama bet kas, kas priklauso teisėtam savininkui bei (kita reikšmė) kaip teisių atstatymo aktą, skirtą nukentėjusiojo padėčiai atstatyti, atlyginti padarytus nuostolius<sup>8</sup>.

Kuriant naująjį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, buvo analizuojamos užsienio šalių teisės normos restitucijos klausimais, atkreiptas dėmesys į mokslininkų nuomones, teismų praktiką, todėl restitucijos reglamentavimas Lietuvoje turi tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės tradicijos šalių bruožų. Dėl šios priežasties tam tikrais atvejais, analizuojant restitucijos klausimus, teorijoje kyla sunkumų paaiškinti restitucijos teisinę prigimtį, santykį su nepagrįsto praturtėjimo institutu.

Lietuvoje restitucijos samprata nėra tiesiogiai apibrėžiama įstatymu, tačiau, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso VI knygos X skyriaus normomis, galima teigti, jog restitucija- tai procesas, kurio metu dėl neteisėtai ar per klaidą gauto turto, sandorio pripažinimo

<sup>3</sup> Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. Москва: Зерцало, 2000. С. 44.

<sup>4</sup> Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999. P. 53- 54.

<sup>5</sup> Юридическая энциклопедия/ род ред. Тихомирова М. Ю.: Юринформцентр, 1997. С. 392.

<sup>6</sup> Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis leidimas. Vilnius: Alma litera, 2004. P. 642.

<sup>7</sup> Rechtswoerterbuch. 11. Auflage. Muenchen: C.H. BECK, 1992. P. 965.

<sup>8</sup> Blacks Law Dictionary. Seventh Edition. Minn.: West group, 1999. P. 1315.

negaliojančiu *ab initio* arba dėl negalimumo įvykdyti prievolę dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) šalys gražina viena kitai viską, ką gavo vykdydamos prievolę. Įdomu pastebėti, kad 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas įstatymo normoje restitucijos sąvokos nebuvo įtvirtinęs. Šis terminas nevartojamas ir dabar galiojančiame Rusijos Federacijos civiliniame kodekse. Nors pastarajame kalbama apie tai, jog „sandorį pripažinus negaliojančiu kiekviena iš šalių privalo gražinti kitai visa, ką yra gavusi pagal sandorį“<sup>9</sup>.

Literatūroje galima rasti įvairių restitucijos apibrėžimų, pavyzdžiui, civilinės teisės vadovėlyje- labai siauras apibrėžimas, nebelabai tinkantis šiai dienai- dėl sandorio negaliojimo jo dalyvių turtinės padėties atstatymas<sup>10</sup>. Gana panašių apibūdinimų galima rasti ir kitoje, iki naujojo Civilinio kodekso įsigaliojimo išleistoje teisinėje literatūroje (tiek lietuviškoje, tiek rusiškoje). Šitoks apibrėžimas yra sąlygotas to, kad 1964 m. Civilinis kodeksas restitucijos pagrindų numatė tik sandorio negaliojimą ir taip pat turbūt to, jog teisminėje praktikoje vienas iš dažniausių restitucijos taikymo pagrindų ir šiandien tebėra sandorių pripažinimas negaliojančiais. 2001 liepos 1 d. pradėjęs veikti Civilinis kodeksas visoje civilinės teisės sistemoje įvedė gana nemažai naujovių, prie kurių galėtumėm priskirti ir atskirą šeštosios knygos skyrių- nuostatas, susijusias su restitucijos pagrindų reglamentavimu, jos taikymu. Taigi, naujesnėje juridinėje literatūroje jau randame išsamesnį šio termino apibūdinimą- „restitucija yra civilinės teisės gynybos būdas, kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ji yra gavusi. Taigi, restitucija yra gražinimas į *status quo*“<sup>11</sup>. Autoriaus nuomone, tinkamesnis apibrėžimas būtų toks: subjektų, dalyvavusių civiliniame teisiniame santykiyje, gražinimas į padėtį, buvusią iki tam tikro juridinio fakto, su kuriuo įstatymas sieja restitucijos taikymą, atsiradimo. Ne visais atvejais abi šalys yra įpareigojamos gražinti viena kitai viską, ką yra gavusios vykdydamos sutartį, tam tikrais atvejais šią pareigą turi tik viena iš šalių (vienašalė restitucija) arba restitucija netaikoma visiškai (restitucijos nėra).

Pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis restituciją, yra Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, kuris buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu<sup>12</sup> (toliau- Įgyvendinimo įstatymas). Šiame įstatyme išspręstas klausimas, kokiems ir kada atsiradusiems santykiams taikomas senasis iki tol galiojęs Civilinis kodeksas, o kada- naujasis. Ne išimtis ir normos, reguliuojančios restitucijos institutą.

---

<sup>9</sup> Rusijos Federacijos civilinis kodeksas. 167 str. <http://www.garweb.ru/project/law/doc/10064072/10064072-001.htm>

<sup>10</sup> Civilinė teisė: vadovėlis/ red. Staskonis V. Kaunas: Vijusia, 1997. P 196.

<sup>11</sup> Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 101.

<sup>12</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74- 2262.

Teisiniai santykiai yra tęstinio pobūdžio, jie neprasideda ir nepasibaigia per vieną dieną, todėl šio įstatymo 4 str. 1 d. numatyta bendra taisyklė- naujasis „Civilinis kodeksas taikomas civiliniams teisiniams santykiams, atsirandantiems jam įsigaliojus, išskyrus šiame įstatyme numatytas išimtis“<sup>13</sup>. Tačiau, jeigu ginčas tarp šalių, kurio pasekmė bus restitucija, kilo iki Civilinio kodekso įsigaliojimo, bet teismo proceso metu, iki sprendimo priėmimo, įsigaliojo Civilinis kodeksas, bus taikomos naujojo Civilinio kodekso nuostatos, reglamentuojančios restituciją (Įgyvendinimo įstatymo 44 str.). Ši taisyklė yra specialioji Įgyvendinimo įstatymo 4 str. 3 d. atžvilgiu, kuris sako, jog iki naujojo Civilinio kodekso įsigaliojimo pradėtoms teisminėms ir administracinėms procedūroms taikomos tuo metu galiojusios įstatymų normos.

Atsižvelgiant į tai, jog restitucija gana dažna sandorių pripažinimo negaliojančiais pasekmė, reikia atkreipti dėmesį į Įgyvendinimo įstatymo 9 str., kuris reglamentuoja Civilinio kodekso normų dėl sandorių negaliojimo taikymą. Bendra taisyklė yra tokia, kad Civilinio kodekso normos dėl sandorių negaliojimo (1.78- 1.96) taikomos tiems sandoriams, kurie sudaryti po Civilinio kodekso įsigaliojimo, o taisyklės dėl sandorio negaliojimo pasekmių yra taikomos sandoriams, pripažintiems negaliojančiais jau Civiliniam kodeksui įsigaliojus. Nors šio įstatymo 9 str. 1 d. nurodomi konkretūs Civilinio kodekso straipsniai, kurie reglamentuoja sandorių negaliojimą, tačiau to nereikėtų suprasti taip siaurai, kadangi šie straipsniai nėra vieninteliai Civiliniame kodekse, numatantys atvejus, kada sandoriai laikomi negaliojančiais. Paanalizavus Civilinį kodeksą galima rasti ir daugiau specialių šio pobūdžio normų, kurios nors ir nėra išakmiai nurodytos Įgyvendinimo įstatyme, tačiau turėtų būti taikomos. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.66 str. 2 d. sako, jog sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu, kai kreditorius pareiškia *actio Pauliana* ieškinį. Taigi, jei sandoris sudarytas iki įsigaliojant Civiliniam kodeksui, o ieškinį pateikus teisme po įsigaliojimo, teismas turėtų vadovautis ne tik Įgyvendinimo įstatymo 9 str. t. y. taikyti tik Civilinio kodekso 1.78- 1.96 str. nuostatas, bet ir 6.66 str. Taip pat Įgyvendinimo įstatymo 9 str. numato, kad sandoriai iki Civilinio kodekso įsigaliojimo, nors ir galėję būti pripažinti negaliojančiais pagal tuo metu galiojusius įstatymus, negali būti pripažinti negaliojančiais pagal naująjį kodeksą, jeigu pastarajame nenumatytas toks negaliojimo pagrindas. Pavyzdžiui, jei 40000 litų dovanojimo sutartis tarp šalių buvo sudaryta 2000 01 01, o 2001 09 01 dovanotojas kreipėsi į teismą dėl sutarties pripažinimo negaliojančia, motyvuodamas notarinės formos nesilaikymu, toks sandoris neturėtų būti naikinamas (Civilinio kodekso 6.469 str. nustato privalomą notarinę formą fizinių asmenų sandoriams, kurių vertė daugiau nei 50000 litų), nors šis sandoris nuo sudarymo momento iki 2001 06 30 galėjo būti pripažįstamas negaliojančiu, remiantis 1964 m. Civilinio kodekso 58 str. d.

---

<sup>13</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74- 2262.



### 1.2.2. Restitucijos apibūdinimas užsienio valstybių civilinėje teisėje.

Bendrosios teisės tradicijos šalyse restitucija apibūdinama kaip turto gražinimas savininkui ar asmeniui, turinčiam teisę tą turtą valdyti- jei vienas asmuo gavo turtą ar pinigų sumą iš kito asmens be teisinio pagrindo, jis privalo gražinti jį teisėtam savininkui, kad nebūtų laikomas nepagrįstai praturtėjusiu ar gavusiu nepagrįstą naudą<sup>14</sup>. Teigiama, kad ši prievolė egzistuoja kai, pavyzdžiui, prekės ar pinigai perduodami prievartos įtakoje, dėl suklydimo arba tai įvyksta sudarius sandorį, kuris negalioja (dėl jo neteisėtumo, formos trūkumų ar kitų priežasčių), arba kai asmuo, turintis tą turtą, gauna naudos atlikdamas nepateisinamus veiksmus<sup>15</sup>.

Prancūzijos civilinės teisės doktrinoje terminas „restitucija“ suprantamas keliomis prasmėmis. Restitucija apibūdinamas ir gražinimas savininkui daikto, kurio jis neteko nepagrįstai arba prieš savo valią (pavyzdžiui, pavogto ar pamesto daikto gražinimas), restitucija taip pat vadinamas ir pripažinto negaliojančiu sandorio pasekmių panaikinimas (*restitutio in integrum*), pavyzdžiui, gautos sumos ar perduoto daikto gražinimas<sup>16</sup>. „Prancūzijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad įvykdymo pagal negaliojančią sandorį gražinimas vykdomas iš esmės pagal taisyklę, reglamentuojančią nepagrįstai sumokėto išreikalavimą“<sup>17</sup>.

Vokietijos civilinis kodeksas sako, kad, jeigu teisiniai santykiai tarp šalių dėl tam tikrų sąlygų atšaukiami, tai tokiu atveju šalys privalo atiduoti viena kitai tai, ką jos gavo šių teisinių santykių įtakoje<sup>18</sup>. Tačiau restitucija čia taikoma gana retai, nes daugeliu atvejų, kurie kitose teisės sistemose galėtų būti restitucijos pagrindu (apgaulė, suklydimas ir pan.), naudojamos nepagrįsto praturtėjimo institutu. Pavyzdžiui, sutartį pripažinus negaliojančia, daroma išvada, kad tam tikras turto perleidimas ar pinigų sumokėjimas yra „nepagrįstas“ ir todėl šalys privalo jį gražinti viena kitai.

Šveicarijos civilinė teisė, taip pat kaip ir Vokietijos, restitucijai neskiria daug dėmesio, o tokie atvejai, kaip sutarties negaliojimas dėl apgaulės, suklydimo, grasinimo, prieštaravimo įstatymams yra sureguliuojami pasitelkiant nepagrįsto praturtėjimo institutą<sup>19</sup>.

Remiantis tuo, kas pateikta aukščiau, galime teigti, jog užsienio teisinėse sistemose restitucijos apibūdinimai persipina su nepagrįsto praturtėjimo bruožais. Lietuvos civilinėje

<sup>14</sup> A dictionary of Law. Oxford, 1994. P. 346.

<sup>15</sup> Ten pat. P. 346- 347.

<sup>16</sup> Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 28 (20), P. 80.

<sup>17</sup> Ten pat. P. 81.

<sup>18</sup> Buergerliche Gesetzbuch Deutschlands. <http://bundesrecht.juris.de/bgb/>

<sup>19</sup> Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P.458.

teisėje taip pat kyla šių dviejų institutų santykio problema, apie kurią bus kalbama kitame šio darbo skyriuje.

#### 1.4. Restitucijos teisinė prigimtis.

Restitucija civilinėje teisėje gali būti suprantama trejopai- kaip procesas, kaip rezultatas ir kaip civilinė atsakomybė. Restitucija kaip procesas- turto grąžinimas iš vieno asmens kitam, kai yra nustatyti grąžinimo pagrindai, reglamentuojami Civilinio kodekso VI knygos X skyriuje. Restitucija kaip rezultatas- šalių atsidūrimas *status quo*, egzistavusioje iki tam tikro juridinio fakto įvykimo. Restitucija kaip civilinė atsakomybė ir teisių gynimo būdas- kaltoji ar nesąžiningoji šalis patiria neigiamas teisines pasekmes, t. y. ne tik privalo grąžinti turta, bet ir atlyginti nuostolius. Kaip vienas iš civilinių teisių gynimo būdų restitucija numatyta Civilinio kodekso 1.138 str. 2 p. Taip yra ginami silpnesniosios šalies ar valstybės interesai teisiniuose santykiuose. Nesant restitucijos instituto, pavyzdžiui, sandorio pripažinimas negaliojančiu taptų visiškai beprasmis, jis būtų aktu, nekeliančiu jokių teisinių padarinių.

Teisinėje literatūroje nerasime vienos nuomonės dėl restitucijos teisinės prigimties ir restitucinio reikalavimo savarankiškumo. Rusijos teisės specialistas S. V. Morgunovas teigia, kad pozityviosios teisės požiūriu įstatymų nustatytų sandorių sudarymo taisyklių pažeidimas laikomas civilinės teisės pažeidimu, už kurį numatyta savita atsakomybė- sandorio anuliavimas, sandorio dalyvių atsakomybės priemone laikant pareigą grąžinti vienas kitam visa, kas įgyta pagal sandorį. Todėl restitucija laikytina prievoliniu teisiniu santykiu ir tuo pat metu- civilinės atsakomybės už padarytą pažeidimą priemone<sup>20</sup>. Kiti autoriai nemano, kad restitucija laikytina savarankiška, ypatinga gynimo priemone, besiskiriančia nuo kitų civilinių- teisinių gynimo būdų. Restitucija- tai rūšinė, „sudėtinė“ sąvoka, kiekvienu konkrečiu atveju reiškianti vienokį ar kitokį apsauginį teisinį santykį (vindikacinį, kondicinį, žalos atlyginimo ar kt.)<sup>21</sup>. I. V. Matvejevas nurodo, kad „restitucija yra savarankiška negaliojančio sandorio turtinė pasekmė, nesutampanti su vindikacija ar reikalavimu dėl nepagrįsto praturtėjimo, tai atskiras civilinių teisių gynimo būdas“<sup>22</sup>.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatų sisteminė analizė laidžia teigti, kad mūsų teisės sistemoje restitucija laikytina savarankišku prievoliniu teisiniu pažeistų teisių gynimo būdu, kuris reglamentuojamas specialiomis prievolinės teisės normomis, ir kuriam galima taikyti subsidiariai nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo nuostatas. Tokią išvadą galime daryti ir pasiremami Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 30 d. nutartimi, kur

<sup>20</sup> Моргунов С. В. Виндикационный иск. Москва, 2001. С. 136.

<sup>21</sup> Тузов Д. О. Реституция в гражданском праве. Томск, 1999. С. 158.

<sup>22</sup> Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. Москва: Юрлитинформ, 2002. С. 38.

buvo nagrinėtas klausimas dėl restitucijos ir vindikacijos santykio. Ir Teismas šiame savo sprendime pasisakė, kad „restitucija, kaip prievolinis teisinis pažeistos teisės gynimo būdas, yra galimas tik tada, jeigu šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai“<sup>23</sup>.

---

<sup>23</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. LUAB „Lietverslas“ v. E. Grakauskas, Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. E. D. Barysienė v. L. Navickas, Nr. 3K-3-288/2001, kat. 15.2.2.3.// Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. Vilnius, 2001. Nr. 15. P. 245.

## 2. Restitucijos būdai ir rūšys.

Tiek restitucijos sutartiniuose santykiuose, tiek restituciją taikant, kai tarp šalių nebuvo jokio susitarimo, restitucijos būdai ir rūšys yra vienodi. Todėl nenagrinėsime atskirai restitucijos būdų ir rūšių sutartiniuose ir nesutartiniuose santykiuose.

### 2.1. Restitucijos būdai.

Civilinio kodekso 6.146 straipsnis reglamentuoja restitucijos būdą. Analizuojant šią normą, galima išskirti du restitucijos būdus:

natūra;

piniginis ekvivalentas.

Bendra taisyklė yra tokia, kad restitucija atliekama natūra. O piniginis ekvivalentas turi būti mokamas tais atvejais, kai natūra restitucija neįmanoma arba tai sukeltų didelių nepatogumų šalims. Piniginio ekvivalento apskaičiavimo taisyklės taip pat numato Civilinis kodeksas (CK 6.147 str.), kur sakoma, kad piniginis ekvivalentas apskaičiuojamas taikant kainas, galiojusias tada, kai skolininkas gavo turtą, kurį privalo grąžinti. Kai privalomas grąžinti turtas perleistas arba sunaikintas, asmuo privalo atlyginti turto vertę, buvusią jo gavimo, sužalojimo ar perleidimo arba restitucijos metu, atsižvelgiant į tai, kuriuo metu to turto vertė buvo mažiausia. Tokia taisyklė galioja jeigu skolininkas yra sąžiningas, tačiau jeigu jis yra nesąžiningas arba restitucija yra taikoma dėl jo kaltės, tai turto vertė turi būti apskaičiuojama pati didžiausia kaip sankcija asmeniui už jo nesąžiningumą. Taigi matome, kad piniginio ekvivalento dydis priklauso nuo skolininko sąžiningumo ar nesąžiningumo.

CK 6.149 reglamentuoja atvejį, kai turtas tik iš dalies yra sunaikintas arba jo vertė sumažėja kitaip. Ir manau, kad toks atvejis iš dalies gali būti laikomas trečiuoju restitucijos būdu, kurį pavadintume mišriu, nes ta turto dalis, kuri yra išlikusi, turi būti grąžinama natūra, o visa kita atlyginama pinigais, nebent turto vertė sumažėja dėl natūralaus nusidėvėjimo.

Teismui yra suteikiama galimybė pakeisti restitucijos būdą tuo atveju, jeigu turto grąžinimas natūra šalims sukeltų didelių nepatogumų. Turėtų būti atsižvelgiama į šalių interesų pusiausvyrą ir proporciją, nes tai kyla iš CK 1.2 straipsnyje įtvirtinto proporcingumo principo. Taip pat turi būti nepamirštamas ekonomiškumo principo vaidmuo. Taigi „teismas, sprenddamas restitucijos taikymo klausimą, privalo nustatyti aplinkybes, susijusias su grąžintino natūra daikto būkle ir galimybe tą daiktą grąžinti buvusiam savininkui“<sup>24</sup>. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas,

---

<sup>24</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. bankrutavusios AB „Rameksta“ administratorius V. Kerpauskas v. V. J. Kirchovienė, Nr. 3K-3-573/2005, kat. 35.6.1; 41; 114.5; 114.12.

sprenddamas cituotą bylą, pasisakė, jog pirmosios instancijos teismas taikydamas restituciją, nesiaiškino svarbių restitucijos taikymui aplinkybių, t. y. ar ginčijamas turtas yra išlikęs, ar nėra pagerintas, ar apskritai galima taikyti restituciją natūra, todėl šiuo atveju byla buvo gražinta pirmos instancijos teismui nagrinėti iš naujo<sup>25</sup>.

Norėčiau panagrinėti dar vieną klausimą- ar piniginis ekvivalentas apskaičiuojamas pagal realią turto vertę, ar pagal tai, kokią kainą numato šalys savo sutartyje? Sutarčių laisvės principas šalims leidžia sudaryti įvairias sutartis ir susitarti dėl daiktų, paslaugų kainos. Įsivaizduokime situaciją, kai šalys sudaro buto pirkimo- pardavimo sutartį, kuri prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, ir nurodo daug mažesnę kainą negu iš tiesų sumoka. O vėliau viena iš šalių kreipiasi į teismą, prašydama sandorį pripažinti negaliojančiu ir taikyti restituciją, tačiau paaiškėja, kad butas yra sunaikintas ir teismas nurodo, kad turi būti atlyginta piniginiu ekvivalentu. Jeigu remsimės sutartyje nurodyta kaina, susidarys situacija, kai viena šalis gaus daug mažiau nei buto tikroji vertė ir bus pažeisti jos teisėti interesai. Todėl sutarčių laisvės principas turi būti ribojamas ir derinamas su kitais principais. Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad turi būti atlyginama turto vertė, tad piniginio ekvivalento dydis numatomas pagal realią turto vertę, o ne pagal tai, ką šalys susitarė sutartimi.

## **2.2. Restitucijos rūšys.**

Tiek teisinėje literatūroje, tiek netiesiogiai Civiliniame kodekse yra išskiriamos trys restitucijos rūšys: dvišalė (abišalė) restitucija, vienašalė restitucija ir restitucijos negalimumas (restitucija netaikoma). Nors pastarasis atvejis tik sąlyginai gali būti priskiriamas prie restitucijos, tačiau jis savo teisine prigimtimi labai susijęs su restitucija. Restitucijos pagrindai yra tokios pat teisinės prigimties kaip ir atvejis, kai restitucija netaikoma.

Dvišalė restitucija yra pati bendriausia ir dažniausiai taikoma restitucijos rūšis. Ji apibrėžiama kaip teisinio santykio dalyvių gražinimas į pradinę, buvusią iki tam tikro juridinio fakto atsiradimo. Civilinio kodekso 1.80 str. 2d. numatyta, kad, kai sandoris negalioja, jo šalys privalo gražinti viena kitai tai, ką yra gavusios vykdant sandorį, o jeigu negalima to gražinti natūra, tai atlyginti turto vertę pinigais. Dvišalę restituciją numato Civilinio kodekso 1.80, 1.82, 1.89, 1.86, 6.222 ir kiti straipsniai.

Kita restitucijos rūšis- tai vienašalė restitucija. Vienai šaliai yra gražinama viskas, ką ji buvo perdavusi vykdydama įsipareigojimus, o antroji šalis nėra atstatoma į pradinę padėtį, o jos turtas, kaip tam tikra sankcija jai, yra išieškomas į valstybės pajamas. Pirmoji šalis, paprastai,

---

<sup>25</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. bankrutavusios AB „Rameksta“ administratorius V. Kerpauskas v. V. J. Kirchovienė, Nr. 3K-3-573/2005, kat. 35.6.1; 41; 114.5; 114.12.

būna nukentėjusioji, o antroji- nesąžininga, dėl ko jai ir nustatoma blogesnė padėtis. Nors civilinis kodeksas apie tokį išieškojimą nieko nekalba, tačiau tokį jo tylėjimą galime traktuoti kaip normą, kuri nukreipia į kitų teisės aktų (baudžiamųjų įstatymų) nuostatas. Pavyzdžiui, vienašalę restituciją, kaip vieną iš galimybių, numato Civilinio kodekso 1.81 straipsnis. Ar laikytina vienašale restitucija situacija, kai viena šalis įvykdo savo įsipareigojimus pagal sandorį, o antroji- ne, ir vėliau teismo yra nurodoma taikyti restituciją? Pirmoji šalis yra gražinama į pradinę padėtį, o antroji niekada ir nebuvo iš jos „išėjusi“. Vadinasi, tik vienos šalies atžvilgiu yra taikoma restitucija, todėl, manyčiau, kad ir šią situaciją galime laikyti vienašale restitucija. Tokio atvejo priskyrimą prie vienašalės restitucijos numato ir N. D. Šestakova savo knygoje „Sandorių negaliojimas“<sup>26</sup>.

Ir trečioji restitucijos rūšis, kuri yra ir pati sunkiausia savo pasekmėmis šalims, yra restitucijos netaikymas apskritai. Kaip jau buvo minėta, ji laikoma restitucija tik tada, kai mes restituciją suprantame pačia plačiausia prasme ir kaip pažeistų teisių gynimo būdą. Kai restitucija netaikoma, tai yra kaip tam tikra sankcija šalims už tai, kad jos nepakluso teisės aktų reikalavimams. Nė viena iš šalių nėra atstatoma į *status quo*, o jų turtas, gautas vykdant įsipareigojimus, perduodamas į valstybės pajamas pagal viešosios teisės normas. Tokia situacija galima tik vieninteliu Civilinio kodekso numatytu atveju- kai sandorio šalys pažeidžia viešą tvarką ar gerą moralę ir tokiu sandoriu buvo pasiektas šalių tikslas (CK 1.81 str.).

---

<sup>26</sup> Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. Санкт- Петербург: Юридический центр Прес, 2001. С.61.

## 2. Restitucijos taikymo sutartiniuose santykiuose pagrindai.

Civilinio kodekso 6.145 str. numato pagrindus, kuriems esant taikoma restitucija: sandorį, pagal kurį gautas turtas, pripažinus negaliojančiu *ab initio*, arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos, arba gavus daiktą neteisėtai ar per klaidą. Tačiau pastarasis pagrindas nebus atskirai nagrinėjamas šiame darbe, kadangi darbo tema neapima visų restitucijos pagrindų, o tik tuos, kurie susiklosto šalims dalyvaujant sutartiniuose teisiniuose santykiuose. Restitucijos taikymas taip pat numatytas ir Civilinio kodekso 1.138 str. 2 d kaip vienas iš civilinių teisių gynimo būdų. Reikalauti restitucijos šalis gali sutarties nutraukimo atveju pagal Civilinio kodekso 6.222 str. 1 d. Civilinio kodekso 6.472 str. 3 dalyje restitucija yra apibrėžiamas ir dar vienas specialus atvejis dovanojimo teisinių santykių srityje, kur apdovanotajam numatoma prievolė grąžinti išlikusį dovanotą turtą dovanotojui pagal Civilinio kodekso normas, reglamentuojančias restituciją (šeštos knygos X skyrius)

„Restitucijos taikymas taip pat turi būti grindžiamas sąžiningumo principu plačiąja prasme (CK 6.145 str. 2 d.), kadangi Civilinio kodekso 1.5 straipsnyje įtvirtintas sąžiningumo principas svarbus ir tais atvejais, kai sprendžiamas restitucijos klausimas tarp sandorio šalių“<sup>27</sup>. Jei vienos iš šalių padėtis dėl restitucijos taikymo nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų, teismas gali restitucijos visiškai netaikyti, tačiau tik išimtiniais atvejais. Pažymėtina, kad šitokia situacija greičiau išimtis nei taisyklė, nes toks atvejis, jog sutarties šalių padėtis dėl restitucijos taikymo pasikeistų taip radikaliai, gana retas atvejis praktikoje. Taigi, tokiomis aplinkybėmis negalint taikyti restitucijos, atsižvelgiant į protingumo, teisingumo, sąžiningumo principus, turėtų būti taikomos normos, reglamentuojančios nepagrįstą praturtėjimą tam, kad nė viena šalis negautų naudos antrosios sąskaita.

### 2.1. Restitucija kaip sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmė.

Civilinės teisės moksle sandoriui kaip valios išreiškimui ar asmenų veiksams, kuriais tiesiogiai siekiama konkrečių teisių pasekmių, t. y. kuriais siekiama sukurti, pakeisti ar panaikinti civilines teises ir pareigas, paprastai priešinamas kitas juridinis faktas- teisės pažeidimas, kuris nors ir sukelia teises pasekmes, tačiau ne tas, kurių siekia teisinio santykio šalys<sup>28</sup>. Negaliojančio sandorio sudarymas, kuris kaip ir kiekvienas teisei priešingas veiksmas, sukelia tam tikras neigiamas pasekmes, taip pat priskiriamas teisės pažeidimų sričiai.

<sup>27</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. N. Kotyriova v. D. Potašovas, Nr. 3K-7-874/2001, kat. 15.2.2.3.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis c. b. Vilniaus apskrities viršinininko administracija v. A. Labanauskas, Nr. 3-K3-1066/2002, kat. 15.2.1.1.

<sup>28</sup> Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Санкт-Петербург. 1910. С. 166.

Įstatymai reguliuoja visuomeninius santykius, palaiko jų pusiausvyrą, todėl civilinių teisinių santykių dalyviai negali sudarinėti sandorių, kurie prieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms. O jei toks sandoris sudaromas, tai jis turi būti naikinamas ir taikomos atitinkamos pasekmės. Panašią poziciją yra išsakęs ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-831/2002. „Absoliuti sutarčių laisvė nėra galima, nes tai kenktų verslo santykiams, galėtų pažeisti kitų asmenų interesus. Sutarčių laisvę riboja ne tik imperatyviosios teisės normos, bet ir visuomenės moralės bei sąžiningumo principai. Esant pakankamam pagrindui- silpnesnės šalies interesus, viešoji tvarka, visuomenės interesus, kreditoriaus interesus- valstybė gali daryti poveikį ir sutartiniams santykiams“<sup>29</sup>.

Kalbant apie sandorius, paminėtina, jog kartais sandorio sąvoka yra painiojama su sutartimi. Tačiau sutartis yra tik viena iš sandorio rūšių, tiesa, labiausiai paplitusi. Ja įforminami turtiniai ir tam tikri neturtiniai teisiniai santykiai tarp fizinių ir juridinių asmenų. Sutartys sudaromos civilinėms teisėms ir pareigoms nustatyti, pakeisti arba panaikinti. Taigi kiekviena sutartis yra sandoris, tačiau ne kiekvienas sandoris yra sutartis. Tikrai dvišaliai ir daugiašaliai susitarimai visada yra dvišaliai arba daugiašaliai sandoriai. Atkreiptinas dėmesys, kad sutartims kaip vienai iš sandorio rūšių, yra taikomos visos bendrosios sandorių nuostatos, įskaitant ir sandorių negaliojimo pagrindus bei pasekmes. Atsižvelgiant į tai, darbe šios sąvokos gali būti vartojamos kaip sinonimai, tačiau tik pagal šio darbo kontekstą.

Tai, kad sandorių negaliojimo pagrindus ir tokių sandorių pasekmes reglamentuoja atskiri civilinio kodekso skyriai, tik patvirtina, jog siekis apsaugoti sandorio šalis ir užtikrinti civilinių teisinių santykių teisėtumą, teisingumą, sąžiningumą ir protingumą, išreiškiamas per sandorių negaliojimo institutą, yra gana svarbus Lietuvos civilinėje teisėje. „Iš kitos pusės, įstatymų leidėjas, nustatydamas sandorių negaliojimo pagrindus, siekia užtikrinti sandorių ir jų pagrindu susiklosčiusių civilinių teisinių santykių stabilumą. taigi sandorių negaliojimo institutas turi ir kitą paskirtį- užtikrinti civilinių teisinių santykių stabilumą, įgytų teisių ilgaamžiškumą ir jų gerbimą.“<sup>30</sup>

Sąlyginai galima išskirti tokias sandorio pripažinimo negaliojančiu stadijas: sandorio identifikavimą t.y. nustatymą specialių normų, reglamentuojančių šio sandorio sudarymą (pavyzdžiui, 6.305- 6.431 straipsniai reguliuoja pirkimo- pardavimo sutartis), nustatymą konkrečių aplinkybių, lemiančių šio sandorio negaliojimą (pavyzdžiui, esant apgaulei), nustatymą konkrečios teisės normos, numatančios sandorio negaliojimą ( CK 1.91 str.) ir pasekmių taikymą (pavyzdžiui, abišalė restitucija). Todėl norint suprasti sandorio negaliojimo

---

<sup>29</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c. b. Utenos apskrities VMI v. A. Trinkūnas, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2.

<sup>30</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis c. b. UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42.



pasekmes, reikia kartu nagrinėti ir sandorio pripažinimą negaliojančiu, nes kiekvienu atveju priklausomai nuo sandorio negaliojimo pagrindo, gali skirtis ir pasekmės.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog Civilinio kodekso normos bei susiklosčiusi teisminė praktika įpareigojo teismą, pripažinus sandorį negaliojančiu *ab initio*, restituciją taikyti *ex officio* net tuomet, kai šalys savo ieškininiuose ar priešieškininiuose pareiškimuose restitucijos taikyti neprašė, nes šie teismo veiksmai neatskiriami nuo teismo sprendimo dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu.<sup>31</sup> Tačiau ši tendencija vyravo ankstesniuose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimuose, o dabar formuojama praktika rodo, kad Teismas siaurina tokią ankstesnę savo poziciją ir pabrėžia, jog „*ex officio* (savo iniciatyva), nesant ginčo šalies reikalavimo, teismas taiko niekinio sandorio ar akto teises pasekmes, tik tuomet, kai nagrinėjant bylą pagrindas pripažinti sandorį ar aktą niekiniu tampa akivaizdus. Bylos nagrinėjimo teisme, įrodymų vertinimo ir įrodinėjimo ribas apsprendžia ieškinio pagrindas ir dalykas. Todėl tuo atveju, kai sandoris ar aktas nėra akivaizdžiai niekinis, teismas imtis nagrinėti ir spręsti proceso šalių ginčą dėl aplinkybių, suponuojančių kokio nors sandorio ar akto negaliojimą, bei tirti su tuo susijusius įrodymus gali tik esant šalies reikalavimui pripažinti tokį sandorį ar aktą negaliojančiu, pareikštam ieškinio ar priešieškinio forma. Jeigu teismas, nesant šalies ieškininio reikalavimo pripažinti sandorį ar aktą negaliojančiu, imtųsi savo iniciatyva nagrinėti ir spręsti sandorio ar akto, kuris nėra akivaizdžiai niekinis, negaliojimo klausimą, tirti su tuo susijusius įrodymus, būtų pažeidžiami civilinio proceso dispozityvumo ir rungimosi principai.“<sup>32</sup>

Juridinėje literatūroje kartais galima sutikti nuomonę, jog sandorio negaliojimas prilygsta sandorio visiškam neegzistavimui. Tačiau kai kurie autoriai dar papildo šią mintį teigdami, jog sandorio pripažinimas negaliojančiu visgi sukelia tam tikras teises pasekmes, deja ne tokias, kurių šalys norėjo pasiekti. Atsiranda tik tokios teisinės pasekmės, kurios išplaukia iš negaliojančio sandorio fakto. Viena iš tokių nepageidautų pasekmių pirmiausia būtų restitucija.<sup>33</sup>

Rusijos ikirevoliucinio laikmečio teisės mokslo atstovas G. F. Šeršenevičius išsako panašią nuomonę apie tai, jog negaliojantis sandoris sukelia ne tas teises pasekmes, kurių šalys siekė sudarydamos sutartį. Jis teigia, kad pripažinus sandorį negaliojančiu, šalys privalo būti gražintos į iki sandorio sudarymo buvusią padėtį. Toliau jis sako, kad, jeigu sandoris buvo

<sup>31</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 5; LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 11 d. nutartis c. b. *A. Ščerbavičius v. A. Rancevas ir kt.*, Nr. 3K-3-987/2000, kat. 42; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 rugsėjo 30 d. nutartis c. b. BUAB DK „Hermis draudimas“ v. AB „Šlifavimo staklės“, Nr. 3K-3-1107/2002, kat. 15.2.1.

<sup>32</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 rugsėjo 30 d. nutartis c. b. BUAB DK „Hermis draudimas“ v. AB „Šlifavimo staklės“, Nr. 3K-3-1107/2002, kat. 15.2.1; LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 10 d. nutartis c. b. *P. Vilkyš v. E. M. Vilkienė ir kt.*, Nr. 3K-3-1319/2001m., kat. 15.1; 15.2.1.1; 84; 94.1; 107.1.

<sup>33</sup> Склоковский К. И. Собственность в гражданском праве. Москва: Дело, 2000. С. 317.

sudarytas apgaulės ar prievartos įtakoje, tai kaltajai šaliai tenka pareiga atlyginti visą padarytą žalą, o tam tikrais atvejais gali kilti netgi baudžiamoji atsakomybė<sup>34</sup>.

Profesorius S. A. Beliackinas, kuris prieškario Lietuvoje skaitė paskaitas universitete, laikėsi nuomonės, kad niekinė prievolė yra negaliojanti nuo pat jos atsiradimo pradžios. Kiekviena šalis turi būti gražinama į padėtį, buvusią prieš sandorio sudarymą, o šalys privalo gražinti viena kitai tai, kas buvo perduota, nes tokia prievolė negali tarnauti nė vienai iš šalių koku nors iš tos prievolės teisių ir pareigų atsiradimo šaltiniu<sup>35</sup>.

Galime teigti, jog vienas iš sandorio pripažinimo negaliojančiu tikslų yra panaikinti tas turtines pasekmes, kurios kilo vykdant tokį sandorį. O „jeigu negaliojantis sandoris sudarytas, bet nė vienas iš dalyvių jo nevykdė, laikoma, kad sandoris nesudarytas ir jokių teisinių pasekmių neatsiranda.“<sup>36</sup> Autoriaus nuomone, teiginys, jog tokiu atveju sandoriui negaliojant neatsiranda visiškai jokių teisinių pasekmių, nėra visiškai tikslus, kadangi neatsiranda turtinių pasekmių nėra taikoma restitucija. Be to, sandoris laikomas negaliojančiu nuo jo sudarymo momento, o ne nesudarytu (kaip teigia straipsnio autoriai), nes bet koku atveju šalys susitaria ir taip sudaro sandorį, nors jis ir nėra galiojantis. „Negaliojančius sandorius reikia skirti nuo nesudarytų sandorių, t. y. tokių, kurie neatsirado dėl to, kad nebuvo būtinų jų atsiradimo sąlygų, pavyzdžiui šalys nesusitarė dėl būtinųjų, esminių sandorio sąlygų (CK 6.162 str. 2 d.).“<sup>37</sup>

Kol kas čia kalbėjome tik apie turtines sandorio negaliojimo pasekmes. Tačiau literatūroje randame sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmių skirstymą į turtines ir neturtines. Tokia neturtine pasekme galėtume laikyti patį sandorio nebegaliojimo faktą, kuriam iškilus šalys nebegali pasiekti pradinio savo tikslo, dėl kurio ir buvo sudarytas sandoris.

Štai, pavyzdžiui, Rusijos civilinės teisės vadovėlyje sakoma, jog neturtinės negaliojimo pasekmės pasireiškia sandorio pripažinimu negaliojančiu<sup>38</sup>. S. V. Morgunovas teigia, kad sandorio negaliojimo pasekmė- iš sandorio kilusių prievolinių teisinių santykių pasibaigimas, kuris lemia tai, kad tarp tų pačių šalių atsiranda kitas prievolinis teisinis santykis, kuris nepriklauso nuo šalių valios, nes restitucija yra taikoma imperatyviai<sup>39</sup>. I. V. Matvejevas rašo, kad pagrindine sandorio pripažinimo negaliojančiu neturtine pasekme, iš kurios išplaukia visos kitos teisinės pasekmės, yra tai, kad priverstine tvarka panaikinamas teisinis santykis tarp subjektų, buvusių negaliojančio sandorio šalimis<sup>40</sup>.

<sup>34</sup> Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Санкт- Петербург. 1910. С. 188.

<sup>35</sup> Беляцкий С. А. Курс гражданского права. Каунас, 1982. С. 372.

<sup>36</sup> Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės // Juristas. 2005, Nr.5, P. 27- 28.

<sup>37</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 178.

<sup>38</sup> Российское гражданское право. Учебник / ред ред. З. Г. Криловой, Э. П. Гаврилова. Москва: А О „Центр ЮрИнфо“, 2001. С.74.

<sup>39</sup> Моргунов С. В. Виндикационный иск. Москва, 2001. С. 135.

<sup>40</sup> Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. Москва: Юрлитинформ, 2002. С 29-30.

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 1.80 str. 1 d. sako, jog imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Taigi, šią normą galime laikyti bendrąja neturtine pasekme sandorį pripažįstant negaliojančiu. Vadinasi, tokį sandorį pripažinus negaliojančiu, dalyvių veiksmai netenka teisinės galios ir taip nėra pasiekiamas tas tikslas, kurio buvo norima sudarant sandorį.

Apie sandorio negaliojimo bendrąsias turtines pasekmes kalbama Civilinio kodekso 1.80 str. 2 dalyje. Kai sandoris pripažįstamas negaliojančiu, viena jo šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai viską, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima grąžinti to, ką yra gavusi, natūra,- atlyginti to vertę pinigais, jeigu įstatymai nenumato kitokių sandorio negaliojimo pasekmių. Nevykdytas sandoris tik pripažįstamas negaliojančiu. Čia paminėtina tai, jog sutartys skirstomos į realines ir konsensualines. Realinėmis vadinamos tokios sutartys, kurios laikomos sudarytomis nuo jų įvykdymo momento (daiktų perdavimo) (pavyzdžiui, paskolos sutartis, dovanojimo sutartis), o konsensualinėmis- pagal kurias teisės ir pareigos atsiranda nuo sutarties sudarymo arba nuo tada, kai šalys susitaria (pavyzdžiui, nuomos sutartis, pirkimo-pardavimo sutartis). Vadinasi, realinė sutartis visada vykdoma ir visais atvejais kyla restitucijos taikymo klausimas. O konsensualinių sutarčių atveju restitucija bus taikoma tik tuo atveju, jeigu sutartis buvo pradėta vykdyti. Taisyklės, reglamentuojančios restituciją, numatytos Civilinio kodekso šeštosios knygos dešimtame skyriuje.

„Specialiosios CK normos gali numatyti ir kitokius sandorio pripažinimo negaliojančiu teisinius padarinius, pavyzdžiui, vienašalę restituciją (CK 1.81 str. 3 d.), nuostolių atlyginimą (CK 1.89 str. 2 d.).“<sup>41</sup>

Pagal galiojusį 1964 m. Civilinį kodeksą negaliojančio sandorio turtines pasekmes buvo priimta skirstyti į tris grupes:

- 1) dvišalė restitucija- abi šalys grąžina tai, ką gavo vykdydamos sutartį;
- 2) vienašalė restitucija- vienos sandorio šalies turtinės padėties grąžinimas į pradinę padėtį, o kitos šalies gauto ar priklausančio gauti turto paėmimas valstybės nuosavybėn;
- 3) restitucija neleidžiama- abiejų sandorio šalių padėtis neatstatoma, o visas turtas, kuris gautas ar turėjo būti gautas vykdant sandorį, išieškomas į valstybės pajamas.

Istoriškai vertinant restitucijos instituto raidą Lietuvos teisėje, reikia pabrėžti, kad dabar galiojančiame Civiliniame kodekse įstatymų leidėjas pagaliau atsisakė sandorį pripažinus negaliojančiu turto išieškojimo į valstybės pajamas t. y. iš esmės jo konfiskavimo, kas laikytina

---

<sup>41</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 183.

viešosios (baudžiamosios, administracinės), o ne privatinės teisės funkcijomis. 1964 m. Civilinio kodekso 48 str. 2 dalis numatė galimybę negaliojančio sandorio, kurio sudarymo tikslas akivaizdžiai priešingas visuomenės interesams, atveju išieškoti į valstybės pajamas viską, ką šalys yra gavusios viena iš kitos vykdydamos tokį sandorį (kai yra abiejų šalių tyčia ir kai sandorį įvykdo abi pusės), o esant tik vieno dalyvių tyčiai- jo gautą turtą perduoti kitai šaliai, o tai, ką gavo antroji šalis išieškoti į valstybės pajamas<sup>42</sup>. O nuo 2001 m. įsigaliojusio Civilinio kodekso 1.81 str. 2 dalis nurodo, kad tais atvejais, kai viešajai tvarkai ir gerai moralei prieštaraujantis sandoris negalioja, CK 1.80 str. 2 d. numatytos taisyklės (restitucija) netaikomos, kai abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, kad sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Pagal minėto straipsnio 3 dalį dvišalė ar vienašalė restitucija galima, jeigu jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t. y. kai nebuvo pasiektas tokio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato sandorio šalims turtiniu sankcijų taikymo. Taigi, dabar negaliojančių sandorių objektus galima konfiskuoti pagal administracinės ar baudžiamosios teisės normas, o ne pagal Civilinį kodeksą, kuriame neturėtų būti konfiskacinio pobūdžio nuostatų, nes civilinė teisė laikoma privatinės teisės šaka ir jos normos negali būti laikomos baudžiamosiomis.

Literatūroje galime rasti ir kitokių negaliojančio sandorio pasekmių klasifikavimą. Štai, pavyzdžiui, N. D. Šestakova nurodo, jog negaliojančio sandorio pasekmes galima skirstyti į bendrąsias, specialiąsias ir papildomas. Bendroji pasekmė būtų dvišalė restitucija (kiekvienos šalies gražinimas natūra viso, ką jiniai yra gavusi, vykdydama sandorį), o jeigu neįmanomas gražinimas natūra, tai vertės atlyginimas piniginiu ekvivalentu. Prie specialiųjų pasekmių priskiriama vienašalė restitucija, kai viena šalis gražina kitai tai, ką gavo pagal sandorį, o iš pastarosios turtas, kuris buvo gautas ar turėjo būti gautas pagal sandorį, yra išieškomas į valstybės nuosavybę (atitinkamai- Lietuvoje turtas išieškomas pagal viešosios teisės normas) arba tik viena šalis, kuri nebuvo įvykdžiusi įsipareigojimo pagal sandorį, perduoda antrajai viską, ką buvo gavusi; taip pat atvejis, kai restitucija yra negalima. Papildomomis pasekmėmis galima pripažinti atsiradusios žalos atlyginimą<sup>43</sup>. O atsižvelgiant į Lietuvos Civilinį kodeksą, prie pastarųjų dar galime priskirti ir šalies turėtas išlaidas, turto netekimą ar sužalojimą bei neturtinės žalos atlyginimą.

Sandorio negaliojimo atveju, kai turtas perleistas trečiajam asmeniui, susikerta dviejų asmenų- pradinio savininko ir trečiojo asmens- sąžiningo įgijėjo interesai. Pagal civilinio kodekso 1.80 str. 4 dalį turtas, buvęs pripažinto negaliojančiu sandorio dalyku, negali būti išreikalaujamas iš sąžiningo įgijėjo, išskyrus šio kodekso 4.96 str. numatytus atvejus. Vadinas,

<sup>42</sup> Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas ir įsigaliojęs nuo 1965 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 1964. Nr.19-138.

<sup>43</sup> Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. Санкт- Петербург: Юридический центр Прес, 2001. С.61.

restitucija kaip sandorio negaliojimo pasekmė galima tik tiek, kiek ją leidžia daiktinė teisė. Ir būtent tos daiktinės teisės normos, kurios neatskiriamos nuo sąžiningumo kriterijaus, t. y. normos, ginančios sąžiningo įgijėjo interesus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija nutartyje taip pat konstatavo, kad „nagrinęjant bylas, susijusias su sandorių pripažinimu negaliojančiais, svarbu nustatyti prievolių teisės ir daiktinės teisės santykį. Vienas iš sandorio negaliojimo padarinių, taip pat prievolių pažeistos teisės gynimo būdų yra restitucija. Tačiau restitucija gali ir turi būti taikoma, atsižvelgiant į daiktinės teisės nuostatas, nes asmuo, įsigijęs daiktą pagal sandorį, tampa jo savininku. Taigi, restitucija yra daikto išreikalavimas iš vieno asmens ir perdavimas kitam asmeniui, o tai reiškia, kad ji galima tik tais atvejais, kai tai leidžia daiktinė teisė<sup>44</sup>.

Sąžiningumas yra vienas bendrųjų teisės principų, jo realizavimo nuostatos įgyvendinant savininko teisių garantijas yra pateiktos Civilinio kodekso 4.96 straipsnyje. Jame nurodyti atvejai, kada savininkas gali išreikalauti turtą ir iš sąžiningo įgijėjo. Taigi, įstatymas numato, jog sąžiningo įgijėjo teisės yra ginamos ribotai. Tais atvejais, kai susikerta savininko, netekusio turto, ir sąžiningo įgijėjo interesai, 4.96 str. minimais atvejais savininko interesai yra ginami labiau nei sąžiningo įgijėjo. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2001 m. nutartyje nurodė, „jeigu sandorį dėl turto atlygintino perleidimo savininkas sudarė tokios būsenos, kada negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti, tai turtas nustojo būti valdomas be jo valios. Tokiu atveju pagal Civilinio kodekso 143 straipsnio 1 dalį prioritetiškai ginamos savininko, o ne sąžiningo įgijėjo teisės“<sup>45</sup>.

Sąžiningumo principas labai svarbus nustatant, kada taikyti restituciją, o kada atsižvelgti į Civilinio kodekso 1.80 str. 4 d., t. y. sąžiningo įgijėjo gynimo garantijos gali būti taikomos tik tais atvejais, kai nustatoma, kad jis iš tiesų yra sąžiningas. Sąžiningumą civilinio kodekso 4.96 straipsnis sieja su negalėjimu ir neturėjimu žinoti, kad jis turtą įgyja iš asmens, neturinčio teisės jį perleisti, t. y. asmuo gali būti pripažintas sąžiningu įgijėju tik tuo atveju, jeigu jis nežino ir negali žinoti, kad turtą įgyja ne iš to turto savininko ar kitokiu būdu pažeidžia tikrojo turto savininko nuosavybės teisę. Klausimas, ar asmuo konkrečiu atveju yra sąžiningas ar nesąžiningas įgijėjas, yra fakto klausimas ir teisingai atsakyti į jį galima tik išsiaiškinus visas turto perleidimo aplinkybes. Tokią praktiką formuoja ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas<sup>46</sup>.

<sup>44</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. E. D. Barysienė v. L. Navickas, Nr. 3K-3-288/2001, kat. 15.2.2.3.// Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. Vilnius, 2001. Nr. 15. P. 245.

<sup>45</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. LUAB „Lietverslas“ v. E. Grakauskas, Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42.

<sup>46</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. N. Kotyriova v. D. Potašovas, Nr. 3K-7-874/2001, kat. 15.2.2.3; LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. LUAB „Lietverslas“ v. E. Grakauskas, Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. A. Tamašauskas v. J. Urniažienė ir kt., Nr. 3K-3-569/2003 m., kat. 15.2.1.1, 25.8.1 ir kt.

Kokie kriterijai lemia sandorio negaliojimą? Civiliniame kodekse galima rasti negaliojančių sandorių skirstymą į niekinius ir nuginjimus, tačiau restitucijai šitoks grupavimas didelės reikšmės neturi, tiesiog pirmuoju atveju bet kuris suinteresuotas asmuo gali pareikšti reikalavimą dėl tokio sandorio panaikinimo ir pasekmių taikymo, taip pat šalys tokio sandorio negali patvirtinti. Norėtusi paminėti, jog toks sandorių skirstymas į niekinius ir nuginjimus egzistuoja tik teorijoje, o žvelgiant iš praktinės pusės, sandoris visada teismo būna pirmiausia pripažįstamas negaliojančiu, nes šalis kreipiasi į teismą dėl pažeistų teisių gynbos. Tokio grupavimo nerasime ir daugelio užsienio šalių (pavyzdžiui, Vokietijos, Prancūzijos ir kt.) teisės sistemose, kur tiek praktiniame, tiek teoriniame lygmenyje yra žinomi tik nuginjami sandoriai.

Pastebėtina, jog restitucija galima tik sandorio pripažinimo negaliojančiu *ab initio* atveju. Tačiau praktikoje pasitaiko atveju, kai sandorio negaliojimą ir jo pasekmes ne visada galima įgyvendinti nuo sandorio sudarymo momento (*ab initio*) t. y. atgaline tvarka. Pavyzdžiui, jeigu teismas pripažintų negaliojančia buto nuomos sutartį, pagal kurią šis butas jau buvo eksploatuojamas, ir nurodytų taikyti dvišalę restituciją, tai kaip tokiu atveju realiai vykdomas teismo sprendimas? Tokiais atvejais, kai įgyvendinimas pagal turinį neįmanomas nuo sandorio sudarymo momento, tai teismo sprendimas turi būti vykdomas nuo jo įsigaliojimo dienos t. y. į ateitį (Civilinio kodekso 1.95 str. 2. d.). Panaši situacija susidaro ir tais atvejais, kai sandorio objektu yra paslaugų teikimas. Minėtas problemos sprendimo variantas numatytas ir Rusijos civilinio kodekso 167 str. 3 d.<sup>47</sup>

Tuo atveju, kai teismas pripažįsta sandorį negaliojančiu ne nuo sudarymo momento, o nuo teismo sprendimo priėmimo, šalių teisės ir pareigos viena kitai pasibaigia būtent nuo to momento t. y. sandoris nustoja galios ateičiai, o tai, kas įvykdyta, nėra gražinama.

Restitucijos požiūriu kur kas svarbesnę reikšmę turi negaliojančių sandorių klasifikavimas pagal jų trūkumą, lemiančių negaliojimą, pobūdį.

Tam, kad sandoris, būdamas vienu pagrindiniu civilinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindu, galiotų, reikia keturių elementų- , subjektų, subjektyvios pusės- vidinės ir išreikštosios valios vienovės, formos ir turinio. Nesant kurio nors vieno iš šių elementų (paprastai išskyrus formą) galime kalbėti apie sandorio negaliojimą.

Kadangi restitucija yra sandorio negaliojimo pasekmė, yra tikslinga išanalizuoti aplinkybes, lemiančias sandorio negaliojimą. Sandorio negaliojimo pagrindus galima klasifikuoti į atitinkamas grupes, susijusias su vidinės sandorio struktūros elementų trūkumais bei jų sukeltu sandorio negaliojimu ir restitucijos taikymu.

---

<sup>47</sup>Rusijos Federacijos civilinis kodeksas. <http://www.garweb.ru/project/law/doc/10064072/10064072-001.htm>

### 2.1.1. Sandoriai su asmens subjektiškumo trūkumais.

Tam, kad civilinės teisės subjektai galėtų turėti ir realizuoti savo teises, jie privalo turėti civilinį teisnumą ir veiksnumą. Atskirų subjektų rūšių (fizinį asmenų, juridinių asmenų) teisnumas ir veiksnumas skiriasi. Civiliniame kodekse randame šias sąvokas- fizinio asmens teisnumas- galėjimas turėti civilines teises ir pareigas, jis pripažįstamas visiems asmenims nuo gimimo ir išnyksta mirties momentu. Teisnumas apibūdina asmenį kaip civilinių teisinių santykių subjektą. Pasakymas, kad asmeniui būdingas civilinis teisnumas reiškia, jog jis, įgydamas konkrečių civilinių teisių ir pareigų, gali tapti konkrečių civilinių santykių subjektu<sup>48</sup>. Pabrėžtina, jog asmuo tik gali tapti, bet dar nėra konkrečių civilinių teisinių santykių subjektu. Sulaukęs pilnametystės, asmuo tampa veiksniu- atsiranda veiksnumas pilna apimtimi, t. y. fizinio asmens galėjimas konkrečiais veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti pareigas. Taigi, civilinis veiksnumas, skirtingai nei teisnumas, priklauso nuo dviejų esminių sąlygų- asmens amžiaus ir jo psichinės sveikatos būklės (nuo gebėjimo suvokti ir valdyti savo veiksmus). Tik įstatymas gali numatyti asmens teisnumo ir veiksnumo apribojimo tvarką.

Visose teisės sistemose, tiek kontinentinėje, tiek bendrojoje teisėje, nepilnametis iš esmės negali prisiimti sutartinių įsipareigojimų. Tačiau jose, kaip ir Lietuvoje, daug išimčių.

**Nepilnamečiai iki 14 metų amžiaus**, pagal bendrą taisyklę, laikomi neveiksniais, nes jie nėra pakankamai subrendę ir negali priimti apgalvotų valinių sprendimų. Pagal Civilinio kodekso 2.7 str. 1 dalį už nepilnamečius sandorius sudaro jų tėvai ar rūpintojai ir jie yra atsakingi pagal šiuos sandorius, jei neįrodo savo nekaltumo. Tokie nepilnamečiai gali sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai (dovanojimas), taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jei tokiam sandoriui nenustatyta speciali forma. Su minėta norma siejasi ir Civilio kodekso 1.84 str., kuris nurodo, jog nepilnamečio iki 14 metų amžiaus sudaryti sandoriai laikomi negaliojančiais, nebent Civilinis kodeksas jam leidžia tokius sandorius sudarinėti.

Palyginimui paminėtina, jog ir kitose kontinentinės teisės tradicijos šalyse (Prancūzijoje, Šveicarijoje) nepilnamečiai (tik egzistuoja skirtingos amžiaus ribos) laikomi neveiksniais asmenimis, o jų sudaromi sandoriai negaliojančiais, jei specialios normos neteigia priešingai<sup>49</sup>.

Pagal Civilinio kodekso 2.8 straipsnį **asmenys nuo 14 iki 18 metų amžiaus** dar nėra visiškai veiksniūs, nors visus sandorius sudaro patys. „Smulkius buitinius sandorius ir sandorius, susijusius su savo gaunamomis pajamomis ir turtu, įsigytu iš šių pajamų, jie sudaro nesaistomi

<sup>48</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga/ vadovas Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2002. P.16.

<sup>49</sup> Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.

savo tėvų ar rūpintojų valios<sup>50</sup>, o kitokius sandorius jie gali sudaryti tik sutinkant tėvams ar rūpintojams. Vadinasi, jie turi tokį pat veiksnumą kaip ir nepilnamečiai iki 14 metų amžiaus, o be to dar turi teisę disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinčius, išradimus, pramoninį dizainą. Tokie asmenys savarankiškai atsako už sutartines prievoles. Atitinkamai su minėtomis nuostatomis susijęs ir Civilinio kodekso 1.88 str., kur sakoma, kad be tėvų ar rūpintojų sutikimo sudarytas sandoris gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu, tačiau toks sutikimas gali būti duotas ir po sandorio sudarymo, kas panaikina pagrindą sandorio negaliojimui.

Abiem minėtais atvejais Civilinis kodeksas numato vienodus sandorio negaliojimo padarinius- taikyti dvišalę restituciją: kiekviena iš šalių privalo grąžinti kitai sandorio šaliai tai, ką gavo vykdant susitarimą. O taip pat dėl ypatingos vieno iš dalyvių padėties ir tos aplinkybės, kad kita šalis turėjo suprasti (veiksnišios šalies kaltė), jog sudaro sandorį su specifiniu objektu, kurio veiksnumas yra ribotas, numatyta veiksnišios šalies pareiga atlyginti neveiksniajai šaliai visas šios turėtas išlaidas, susijusias su tokio sandorio sudarymu, pripažinimu negaliojančiu, turto netekimą ar sužalojimą. Taigi, šiuo atveju matome, kad yra taikoma ne tik dvišalė restitucija, bet ir papildomos turtinės pasekmės veiksniajai šaliai, kuri yra palankesnėje padėtyje t. y. geriau suvokia aplinkybes.

Susiklosčius situacijai, kurioje abi šalys yra neveiksnišios, t. y. nesulaukusios 14 metų amžiaus, dvišalė restitucija bus taikoma, tačiau papildomos pasekmės- ne, nes įstatyme imperatyviai nurodoma, jog „veiksnioji šalis privalo atlyginti antrajai šaliai“. Tačiau pabandykime išsivaizduoti situaciją, kai viena iš šalių yra nesulaukusi 14 metų, o antroji, tarkim, 17 metų amžiaus. Kaip šiuo atveju turėtų būti taikomos papildomos turtinės pasekmės? Juk abi šalys laikomos neveiksniomis, tad tokios pasekmės lyg ir netaikytinos, nors vieną iš dalyvių galėtume pavadinti „veiksnesniu“ už kitą, jis geriau gali suvokti ir valdyti savo veiksmus, o be to asmuo nuo 14 iki 18 metų amžiaus pats yra atsakingas už savo sutartines prievoles. Autoriaus nuomone, iškilus tokiai situacijai teismas visgi turėtų atsižvelgti į tą aplinkybę, kad viena iš šalių yra vyresnė ir geriau suvokia situaciją, todėl vadovaudamasis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principais teismas tokiam asmeniui, žinoma, atsižvelgdamas į pastarojo protinį subrendimą, turėtų taikyti griežtesnę atsakomybę.

Į kitą specifinių subjektų grupę galime išskirti asmenis, kurie negali išreikšti tikrosios savo valios. Pirmiausia čia priskirtume **asmenis, kurių veiksnumas apribotas teismo sprendimu dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais ir narkotinėmis medžiagomis (CK 1.85 str.)**. Antra- tai **asmenys, pripažinti teismo neveiksniais dėl psichinės ligos ar**

---

<sup>50</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos.- Vilnius: Justitia, 2001.P.195.



**silpnaprotystės** (CK 1.84 str. 2 d.). Abiem atvejais turi būti priimtas teismo sprendimas dėl tokių asmenų pripažinimo neveiksniais ar ribotai veiksniais, todėl nekyla problemų nagrinėjant sandorio negaliojimo klausimus, nes yra įrodymas apie asmens veiksnumo ribotumą ar nebuvimą. Į tokį teismo sprendimą kiek kitaip yra žiūrima Vokietijos bei Austrijos civiliniuose kodeksuose, kur pripažinimas asmens neveiksniu šiais pagrindais yra panaikintas, o asmeniui yra skiriamas „turto administratorius“ ar „globėjas“, kuris konkrečiose veiklos srityse tvarko neįgaliojo reikalus<sup>51</sup>.

Ne visose užsienio teisės sistemose yra vienodas šitokių asmenų veiksnumo reglamentavimas. „Problema iškyla dėl psichinių ligonių ir silpnapročių. Kas dėl psichinės ligos pripažintas neveiksniu, tas yra tik neveiksnus. Abejojama tik dėl silpnapročių ar asmenų, piktnaudžiaujančių alkoholiu, tačiau ir jų atveju sutarčių galiojimas nėra vieningai nei tvirtinamas, nei neigiamas“<sup>52</sup>.

Lietuvoje abiem minėtais atvejais Civilinis kodeksas numato, jog tokio asmens sudarytas sandoris gali būti pripažįstamas negaliojančiu ir yra pagrindas taikyti abišalę restituciją. Visgi abiem atvejais yra tam tikrų taikymo ypatybių. Jeigu sandoris sudarytas neveiksnaus asmens, jo atstovas pagal įstatymą gali tokį sandorį patvirtinti, bet tik tokiu atveju, jeigu šis sandoris yra naudingas neveiksniajai šaliai, nenaudingas sandoris negali būti patvirtinamas. Šiuo požiūriu neveiksnus asmuo visiškai prilyginamas asmeniui, nesulaukusiam 14 metų amžiaus. Labai panaši situacija yra ir sandorių, kuriuos sudaro alkoholiniais gėrimais ar narkotinėmis medžiagomis piktnaudžiaujantis asmuo, sudarymo atvejais- sandoriams sudaryti (išskyrus smulkius buitinius) reikalingas rūpintojo sutikimas arba vėlesnis patvirtinimas, jeigu sandoris naudingas neveiksniajam asmeniui. Sandorio pripažinimo negaliojančiu atveju, pasekmės yra lygiai tokios pat- abiem atvejais taikoma dvišalė restitucija ir veiksnioji šalis atlygina neveiksniajai pastarosios turėtas išlaidas, taip pat turto netekimą ar sužalojimą, bet tik tokiu atveju, jeigu veiksnioji šalis yra kalta- žinojo ar turėjo žinoti (pavyzdžiui, trūkumas akivaizdžiai matėsi iš šalies elgesio, sandoris sudarytas ypatingai nenaudingomis sąlygomis), jog kita šalis yra neveiksni. Susidarius situacijai, kai abi šalys yra neveiksnios, taikoma tik dvišalė restitucija, o papildomos pasekmės netaikomos, kaip ir anksčiau minėtu atveju, kai sandorį sudaro du nepilnamečiai asmenys.

Civilinio kodekso 1.82 ir 1.83 straipsniai reglamentuoja **sandorių negaliojimą, kai sandorio šalis yra juridinis asmuo, kuris sudaro sandorį pažeisdamas savo kompetenciją, neturėdamas privalomos licencijos arba nesantis įregistruotas**. Juridinio asmens sąvoka apibrėžiama Civilinio kodekso 2. 33 str. Juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė,

<sup>51</sup> Bürgerliche Gesetzbuch Deutschlands. <http://bundesrecht.juris.de/bgb/>; Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch von Österreich. <http://www.ris.bka.gv.at/bundesrecht/>

<sup>52</sup> Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P.294.

įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ar turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme.

Tiek juridiniai, tiek fiziniai asmenys turi teisnumą ir veiksnumą, tačiau juridinių asmenų veiksnumas yra skirtingas nei fizinių, nors esmė, galime sakyti, yra tokia pati: teisnumas- galimybė turėti teises ir pareigas, o veiksnumas- galimybė savo veiksmais susikurti teises ir pareigas. Tačiau juridinio asmens, skirtingai nei fizinio, teisnumas ir veiksnumas atsiranda tuo pačiu metu- jį įsteigus arba gavus atitinkamus leidimus ar licencijas.

Norėtuši paminėti, jog juridinio asmens teisnumo turinį pagal 1964 m. Civilinį kodeksą sąlygojo veiklos tikslai, todėl negaliodavo sandoriai, kurie prieštaraudavo juridinio asmens veiklos tikslams, nurodytiems steigimo dokumente ar kitame atitinkamame akte. Tokie sandoriai negaliojančiais būdavo pripažįstami kaip *ultra vires* sandoriai, t. y. sandoriai sudaryti peržengiant specialaus teisnumo ribas. Ir šitoks pagrindas buvo laikomas absoliutaus negaliojimo pagrindu (niekiniai sandoriai). Naujasis 2001 m. Civilinis kodeksas (2.74 str. 1 d.) nebenumato privataus juridinio asmens teisnumo apribojimų- juridiniai asmenys gali turėti ir įgyti bet kokias civilines teises ir pareigas, išskyrus tokias, kurios priskiriamos išskirtinai fiziniams asmenims, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 str. numatyta teisė į gyvybę, 38 str.- pareiga gerbti tėvus<sup>53</sup>, arba jeigu tam tikra veikla yra draudžiama įstatymu (CK 2.75 str.). Pavienių juridinių asmenų teisnumas gali būti apribotas teismo sprendimu. Taigi, siekiama plėsti juridinių asmenų teisnumo turinį, nebenaudojant specialaus teisnumo ir pereinant prie bendrojo. Lietuvoje yra atsisakoma *ultra vires* doktrinos privačių juridinių asmenų atžvilgiu. Tad juridinio asmens sudaryti sandoriai gali būti pripažinti negaliojančiais tik vadovaujantis Civilinio kodekso 1.82 str. bei atsižvelgiant į 2. 83 str.

Juridinio asmens teisnumą lemia teisės aktai bei vidiniai juridinio asmens dokumentai, kuriuose kiekvienas juridinis asmuo gali numatyti savo kompetenciją, tikslus, veiklos sritis ir taip susiaurinti savo teisnumo apimtį.

Sandoriai, sudaryti pažeidžiant privataus juridinio asmens teisnumą, vadovaujantis Civilinio kodekso 1.82 straipsniu, gali būti pripažįstami negaliojančiais pagal juridinio asmens, jo steigėjo arba dalyvio ieškininį pareiškimą. Visgi, norint pripažinti sandorį negaliojančiu, dar reikia įrodyti antrosios sandorio šalies nesąžiningumą, t. y., kad ji žinojo, jog juridinis asmuo neturėjo teisės sudaryti tokio sandorio<sup>54</sup>. „Kadangi sąžiningumas preziumuojamas, tai juridinio asmens kontrahento nesąžiningumą turi įrodyti asmuo, kuris ginčija sudaryto sandorio teisėtumą. Tai, kad su juridinio asmens dokumentais ir jo įstatais gali susipažinti bet kuris suinteresuotas asmuo ar šie dokumentai paskelbti, nėra pagrindas pripažinti juridinio asmens kontrahentą

<sup>53</sup> Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: Saulužė, 1992.

<sup>54</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 29 d. nutartis c. b. Vilniaus miesto valdyba v. UAB „Sangreta“, Nr. 3K-3-383/2000, kat.45.

nesąžiningu<sup>55</sup>. Tačiau jei numatytas kiekybinis atstovavimas, kuris nurodytas steigimo dokumentuose, įregistruotas juridinių asmenų registre ir pagal reikalavimus paskelbtas, sandoris pripažįstamas negaliojančiu ir nesant kitos sandorio šalies žinojimo. Šiuo pagrindu pripažinus sandorį negaliojančiu yra taikoma dvišalė restitucija, o be to sandorį sudaręs asmuo yra subsidiariai atsakingas, jeigu juridinis asmuo nepatenkina savo kontrahento reikalavimo, t. y. nevykdo restitucijos, neatlygina žalos ar pan.

Nagrinėdami Civilinio kodekso 1.83 str., matome, kad jo pavadinimas ir turinys ne visiškai atitinka vienas kitą. Tačiau CK komentaro autoriai bando išspręsti šį neatitikimą, aiškindami normą plečiamai ir, vadovaudamiesi įstatymo analogija, nukreipia į 1.80 str., kuris sako, jog imperatyvioms normoms prieštaraujantis sandoris, šiuo atveju- licencijos neturinčio juridinio asmens sandoris, negalioja.

Galiojant senajam civiliniam kodeksui, teismai sandorius, sudarytus neįregistruoto juridinio asmens vardu, pripažindavo negaliojančiais remdamiesi tuo, kad nėra sandorio šalies. Būdavo atvejų, kai po sandorio pripažinimo negaliojančiu teismai net neišspręsdavo jo pasekmių klausimo. Deja, bet tokia teismų praktika neatitiko teisingumo reikalavimo. Kai juridinis asmuo neįregistruotas, pagal jo sandorį teisės ir pareigos atsiranda jį sudariusiam asmeniui.

Truoptį kitaip yra reglamentuojami viešojo juridinio asmens sudaryti sandoriai, jiems yra taikoma *ultra vires* doktrina, todėl sandoriai gali būti pripažįstami negaliojančiais nepaisant kitos sandorio šalies žinojimo, pakanka įrodyti kompetencijos viršijimo faktą. Pabrėžtina tai, jog civilinio kodekso 1.82 str. 2 dalis kalba apie sandorio prieštaravimą viešojo juridinio asmens veiklos tikslams, o 2.84 straipsnyje, kuris yra susijęs su pirmuoju, vartojamas terminas „kompetencijos pažeidimas“. Autoriaus nuomone, abiem minimais atvejais kalbama apie tą patį reiškinį- valdymo organų veiksmų prieštaravimą viešojo juridinio asmens dokumentuose numatytoms nuostatomis. Imant konstrukcijos „veiklos tikslai“ gramatinę reikšmę, ji nesutampa su „kompetencijos“ reikšme, nes pirmoji yra siauresnė, tačiau remiantis Civilinio kodekso 1.9 str. nustatytomis normų aiškinimo taisyklėmis, atsižvelgiant į Kodekso struktūrą, 1.82 straipsnio, kaip bendrus sandorio negaliojimo pagrindus nustatančios normos, prasmę, laikytina, jog terminas „veiklos tikslai“ turėtų apimti ne tik įstatuose siaurai nustatytus veiklos tikslus, bet ir valdymo organų kompetenciją bei procedūrų taisykles. Pripažinus tokius sandorius negaliojančiais, taikoma dvišalė restitucija, o taip pat asmuo sudaręs tokį negaliojantį sandorį privalo atlyginti antrajai šaliai nuostolius, atsiradusius dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu. Asmuo atleidžiamas nuo pareigos atlyginti kilusius nuostolius, jeigu įrodo, jog kita šalis žinojo arba negalėjo nežinoti apie valdymo organo kompetencijos pažeidimą.

---

<sup>55</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.P.189.

## 2. 1. 2. Sandoriai su asmens valios trūkumais.

Valia yra vienas iš pagrindinių sandorio elementų. Tai asmens vidinis nusistatymas pasiekti tam tikrą tikslą, sukuriant sau atitinkamas teises bei pareigas. Tam, kad sandoris galėtų, asmens valia turi būti neįtakojama jokių išorinių aplinkybių, kurios galėtų vienaip ar kitaip iškreipti tikrąją valią ar jos išreiškimo formą. „Būtina sąlyga yra bet kokių faktorių, kurie galėtų iškreipti asmens supratimą apie sandorio esmę arba tam tikrus jo elementus, (suklydimas, apgaulė) arba sudaryti vidinės valios regimybę iš tikrųjų jos nesant (grasinimas, smurtas,) nebuvimas<sup>56</sup>. Sudarančio sandorį asmens vidinė tikroji valia ir išorinė (išreikštoji) turi sutapti. Aiškinantis reiškėjo tikrąją valią, būtina žiūrėti iš pastarojo pozicijos, tačiau reikia atsižvelgti ir į valios gavėjo supratimą, kaip jisai priėmė konkretų valios pareiškimą. Taigi, svarbu, kad būtų derinamos abiejų sandorio pusių valios, atsižvelgiama į kiekvienos iš jų interesus bei nepamirštas objektyvumo kriterijus- kaip viską būtų vertinęs protingas ir apdairus asmuo.

Jeigu išorinė valia neatitinka vidinės, arba valia yra neteisingai susiformavusi, t. y. veikiamą tam tikrų išorinių faktorių, tai laikoma pagrindu sandoriui naikinti ir taikyti negaliojimo pasekmes- restituciją, išlaidų atlyginimą ir kt. Literatūroje sandorių negaliojimas dėl valios trūkumų paprastai klasifikuojamas į tokias grupes: sandoriai sudaryti nesant vidinės valios (smurto, grasinimo įtakoje, šalies atstovui susitarus su kita šalimi), sandoriai, kurių dalyvių išreikštoji valia neatitiko vidinės (tariamąs bei apsimestinis sandoriai) ir sandoriai, kurių dalyvių vidinė valia susiformavo netinkamai (suklydimas, apgaulė).

Pirmasis atvejis, kai sandoris pripažįstamas negaliojančiu ir taikoma restitucija, yra reglamentuotas Civilinio kodekso 1.91 str. Šiame straipsnyje įvardijamos šešios aplinkybės, kuomet sandoris gali būti pripažįstamas negaliojančiu. Tai- **apgaulė, smurtas, ekonominis spaudimas, realus grasinimas, šalies atstovo piktavališkas susitarimas su antrąja šalimi ir susidėjusios sunkios aplinkybės**. Kiekvienu iš paminėtų atvejų šalies valia yra su trūkumais, asmens valia formuojasi nenormaliai, ne taip kaip formuotųsi neįtakojama šalutinių faktorių.

„Apgaulė- tai sandorį sudarančio asmens suklaidinimas dėl esminių sudaromo sandorio aplinkybių“<sup>57</sup>. Apgaulės atveju asmens valia išoriškai labai panaši į paties asmens suklydimą, tačiau šiuo atveju „viena šalis tyčia priveda kitą šalį prie suklydimo“<sup>58</sup>, ji suklaidinama taip, jog apgautoji šalis sudarytų pačiai sau nenaudingą sandorį, kurio nebūtų sudarius žinodama tikrąją situaciją (pavyzdžiui, asmuo mano perkaš paveikslą originalą, o

<sup>56</sup> Гражданское право. Учебник / род ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Москва: Проспект, 1998. Т. 1. С. 237.

<sup>57</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos.- Vilnius: Justitia, 2001. P. 203.

<sup>58</sup> Российское гражданское право. Учебник / род ред. З. Г. Криловой, Э. П. Гаврилова. 2001, Москва: А О „Центр ЮрИнфо“ С.78.

pasirodo, jog tai falsifikatas). Svarbu, kad apgaulė turėtų tokią reikšmę, jog be jos sandoris nebūtų buvęs sudarytas ir neturi įtakos, kaip jinais pasireiškia- aktyviais ar pasyviais, sandorio šalies ar kito asmens veiksmis.

Įdomu pastebėti, jog tais atvejais, kai baudžiamojoje byloje pripažįstama esant sukčiavimo atvejį, tai visada bus ir apgaulės pasireiškimas: „Esminis sukčiavimo kaip nusikalstamos veikos požymis, skiriantis jį nuo civilinio delikto ir darantis turto užvaldymą ar teisės į jį įgijimą neteisėtu yra apgaulės naudojimas prieš turto savininkus, teisėtus valdytojus ar asmenis, kurių žinioje yra turtas. Apgaulė sukčiavimo atveju naudojama kaip asmens (turto valdytojo) suklaidinimo ir turto užvaldymo ar teisės į jį įgijimo būdas. Apgaulė tai turto savininko, teisėto valdytojo ar asmens, kurio žinioje yra turtas suklaidinimas dėl kaltininko turimos tariamos teisės į turtą arba dėl jo ketinimų, ir tokiu būdu privertimas jų perduoti turtą kaltininko ar trečiųjų asmenų nuosavybei ar laikinam valdymui“<sup>59</sup>.

Smurtas gali turėti labai įvairias pasireiškimo formas: fizinis smurtas (skausmo, kančių suteikimas), psichologinis smurtas (fizinio skausmo suteikimas pačiai sandorio šaliai ar jo artimiesiems), smurtas pasireiškiantis veikimu bei pasireiškiantis neveikimu. Praktikoje sandorio sudarymas dėl smurto gana retas atvejis. Kaip atriboti smurtą nuo grasinimo? Teigiama, jog grasinimas, kaip taisyklė, visada nukreiptas į ateitį, t. y. nukentėjusiajam grasinama padaryti tam tikrą blogį ne esamu momentu (tai psichologinio smurto požymis), o po tam tikro laiko tarpo<sup>60</sup>. Grasinimas turi būti realus.

Ekonominis spaudimas praktikoje vertinamas kaip vienas iš realaus grasinimo būdų.

„Įdomu, kad kontinentinė teisė grasinimą bendraja prasme griežtai skiria nuo susiklosčiusių sunkių aplinkybių panaudojimo, bet toks atribojimas svetimas angloamerikiečių teisei“<sup>61</sup>.

Civilinio kodekso nuostatos dėl minimų kai kurių sandorio negaliojimo pagrindų savo esme sutampa su UNIDROIT principuose (3.8, 3.9, 3.10 str.) apibūdinamomis asmens galimybėmis dėl apgaulės, grasinimo, susidėjusių sunkių aplinkybių atsisakyti sutarties<sup>62</sup>. Tačiau reikia pabrėžti tai, jog būtent, UNIDROIT principuose tik dėl apgaulės, susidėjusių sunkių aplinkybių ir grasinimo galimas sutarties atsisakymas, o Lietuvos Civilinis kodeksas numato dar ir kitus pagrindus, kurie yra užsilikę dar iš 1964 m. Civilinio kodekso ir nebelabai atitinka UNIDROIT principų bei Europos sutarčių teisės principų (PECL).

<sup>59</sup> LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje I. Meilė v. D. Rainys ir kt., Nr. 2K-23/2004

<sup>60</sup> Гув А. Н. Гражданское право. Учебник. Т.1. Москва: ИНФРА-М, 2003. С. 215.

<sup>61</sup> Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P.362.

<sup>62</sup> UNIDROIT Principles for International Commercial Contracts: A New Mercatoria?- Paris: ICC publishing, 1997. Publication No 490/1. P.25.

Tokio sandorio negaliojimo padariniai yra vienašalė restitucija- kaltoji šalis privalo viską gražinti nukentėjusiajam, bei išlaidų pastarajam atlyginimas. O visa, ką įvykdė ar turėjo įvykdyti kaltoji šalis, turi būti iš jos paimama pagal Baudžiamojo Kodekso arba Administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatas. Taip pat numatoma nukentėjusios šalies teisė reikalauti atlyginti neturtinę žalą, išskyrus atvejį, kai sandoris buvo sudarytas dėl susidėjusių sunkių aplinkybių, nes šią situaciją įstatymų leidėjas laiko mažiau žalingesne dėl to, jog kita šalis neatlieka neteisėtų aktyvių veiksmų, o tik pasinaudoja sunkia pirmosios šalies padėtimi. Kaip matome, Civilinis kodeksas nukentėjusiajai šaliai numato netgi trigubą kompensaciją-atgaunamas sandorio dalykas, atlyginamos išlaidos ir neturtinė žala. Kyla klausimas, ar toks reglamentavimas nėra perdėtai ginantis nukentėjusią šalį, ar jiniai iš nukentėjusios netampa praturtėjusia? Tačiau, žvelgiant iš kitos pozicijos, turint omeny normos tikslus ir uždavinius, galima teigti, jog 1.91 str. reglamentuojama tokia situacija, kurios metu vienos šalies interesai yra ypatingai pažeisti ir reikalauja maksimalių kompensacinių priemonių taikymo. Mano nuomone, teismai šią normą kiekvienu konkrečiu atveju turėtų taikyti atsižvelgdami į protingumo, sąžiningumo, teisingumo principus.

Reikia pastebėti ir tai, jog skirtingai nuo kitų sandorio negaliojimo pagrindų, kur viena šalis yra silpnesnė ir numatoma restitucija, šioje normoje nekalbama apie sunaikinto ar sužaloto turto atlyginimą.

**Tariamasis sandoris**- tai tik dėl akių (neketinant sukurti teisinių padarinių) sudarytas sandoris. Šita aplinkybė ir daro tokį sandorį negaliojančiu. Sandorio dalyviai išreiškia savo tariamą valią sukurti tam tikras teises pasekmes, tačiau jų tikroji vidinė valia nenukreipta į civilinių teisių ir pareigų sukūrimą, pakeitimą ar panaikinimą. Šalys (paprastai žodžiu, o jeigu raštu- tai atskirame dokumente) susitaria nevykdyti tariamo sandorio, o tik sudaryti išpūdį, jog jis vykdomas. „Kad sandoris tariamas, gali būti sprendžiama tuomet, kai abi sandorio šalys nesiekia sukurti teisinių pasekmių“<sup>63</sup>. Dažniausias tariamo sandorio atvejis, kai asmuo, kurio turtui gresia išieškojimas, tariamuoju sandoriu perleidžia visą savo turtą kitam asmeniui, taip sukurdamas regimybę, jog jisai neturi nieko, į ką būtų galima nukreipti išieškojimą. Pagal Civilinio kodekso 1.84 str. toks sandoris negalioja ir yra taikoma dvišalė restitucija. Paprastai restitucijos problemų panaikinus tokius sandorius nekyla, nes šalys viena kitai nieko neįvykdė, taigi nieko nereikia gražinti. Teismas tik konstatuoja sandorio negaliojimą. O jau įvykdytas sandoris nelaikytinas tariamuoju. Tokią išvadą galime daryti išnagrinėję Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimis dėl tariamų sandorių negaliojimo ( bylų kategorija 15.2.1.3) <sup>64</sup>. Niekinio sandorio pasekmės turi būti

<sup>63</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 16 d. nutartis c. b. *A. Pugačiukas v. A. Laurinaitis, D. Sinkevičiūtė ir kt.*, Nr. 3K-3-999/2002, kat. 15.2.1.3; 94.1

<sup>64</sup> <http://ovada.tic.lt/lat/Paieska.aspx?rid=703>

atskirtos nuo jo neįvykdymo pasekmių<sup>65</sup>. Tariamo sandorio šalys negali panaudoti tariamo sandorio fakto prieš sąžiningus trečiuosius asmenis ir negali ginčyti sąžiningų trečiųjų asmenų teisių, kurias pastarieji įgijo patikėję tariamo sandorio egzistavimu<sup>66</sup>.

**Apsimestinio sandorio** atveju nekyla restitucijos klausimo, nes taikomos taisyklės to sandorio, kurį šalys turėjo galvoje. O pastarasis gali būti pripažintas galiojančiu ar negaliojančiu pagal sandorių galiojimo normas.

Kita su asmens valios trūkumais susijusio sandorio negaliojimo rūšis- tai **sandoriai, sudaryti fizinių asmenų, negalinčių savo veiksmų suprasti ar valdyti** dėl tam tikrų trumpalaikių organizmo pokyčių, kurie iškreipia asmens suvokimą. Tai gali būti liga, didelis susijaudinimas, girtumas, apsvaigimas ir pan. Svarbiausia yra tai, kad asmuo normaliomis aplinkybėmis nebūtų sudaręs tokio sandorio. Vertinant šią situaciją, būtina atsižvelgti į asmens savybes, polinkius, elgesį iki sandorio sudarymo taip pat sandorio sąlygas, jo naudingumą, reikalingumą, remtis protingo, apdairaus, rūpestingo žmogaus (*bonus pater familias*) kriterijais.

Ši norma šiek tiek panaši į reglamentavimą sandorių, sudarytų asmenų, teismo pripažintų neveiksniais. Skirtumas tik tas, kad pastaruoju atveju asmens būseną yra nuolatinė ir dėl to yra priimtas teismo sprendimas, apribojantis asmens veiksnumą. Sandorio negaliojimo padarinių atžvilgiu yra nukreipiama į Civilinio kodekso 1.82 str. 2 dalį, o ne į 1.84 straipsnį, nes šiame vartojamos sąvokos „neveiksioji šalis“ ir „antroji šalis yra neveiksni“, kas visiškai netinka nagrinėjamu atveju, nes abi šalys čia yra veiksnios, nors viena iš jų tam tikru momentu ir negali suprasti ar valdyti savo veiksmų. Visgi, matome, kad pasekmės yra identiškoms abiem atvejais- taikoma dvišalė restitucija ir kaltoji šalis atlygina kitos šalies turėtas išlaidas bei turto netekimą (greičiausiai, įstatymų leidėjas turėjo omenyje sąvoką „sunaikinimas“, nes ši sąvoka labiau atspindi tai, jog turtas ne tik netenkamas t. y. pereina kitam asmeniui, bet ir gali būti visiškai sunaikintas t. y. jis fiziškai nebeegzistuoja) ar sužalojimą.

Dar vienas atvejis reglamentuojamas Civilinio kodekso 1.90 straipsnyje- dėl **suklydimo** sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu. Šio straipsnio antroje dalyje pateikiamas suklydimo apibrėžimas- suklydimu laikoma klaidinga prielaida apie egzistavusius esminius sandorio faktus sandorio sudarymo metu. UNIDROIT principų 3.4 str. klaida apibrėžiama kaip klaidingas faktų ar teisės normų suvokimas sudarant sutartį. Taigi, čia pridedama dar viena klaidos rūšis (klaidingas teisės normų suvokimas). Tačiau restitucijos atžvilgiu abi klaidos rūšys yra vienodos reikšmės.

---

<sup>65</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 16 d. nutartis c. b. ŽŪB „Eržvilko ūkininkų agroservisas“ v. A. Bertulis, Nr. 3K-3-106/2002, kat. 15.2.1.1.

<sup>66</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c. b. L. Liutkevičienė v. V. Liutkevičius, Nr. 3K-3-974/2000, kat. 42.

Toks sandoris pripažįstamas negaliojančiu, kadangi viena šalis išreiškia savo valią, bet šita valia yra iškreipta. Asmuo gali netinkamai suvokti sandorio aplinkybes ir dėl to sudaryti sandorį, kurio nebūtų sudaręs, arba nors ir teisingai suprasdamas sandorio aplinkybes, netinkamai išreikšti savo valią (išorinė valia neatspindi vidinės). Tik esminės reikšmės turintis suklydimas gali būti priežastimi sandorio negaliojimui. Esminiu laikytinas suklydimas dėl svarbių sudariusiam sandorį asmeniui aplinkybių, kurias teisingai suvokiant sandoris nebūtų sudarytas<sup>67</sup>. Suklydimas negali būti laikomas esminiu, jeigu šalis pati prisiėmė riziką ar suklydo dėl didelio neatsargumo, pavyzdžiui, investuodama į investicinį fondą, kuris po mėnesio bankrutuoja. Sandoris nenaikinamas ir dėl to, kad ieškovas neišmanė tokius sandorius reglamentuojančių teisės aktų<sup>68</sup>. UNIDROIT principų 3.7 str. nurodo, kad sutarties negalima atsisakyti, jeigu ieškovo teisės gali būti apgintos vykdant sutartį. O Civilinis kodeksas nurodo, kad suklydusi šalis negali reikalauti sutartį pripažinti negaliojančia, jeigu jos teisės gali būti apgintos kitais gynimo būdais. Šita norma, mano manymu, iš dalies riboja asmens teisę į teisminę gynybą, nes neleidžia laivai pasirinkti norimo pažeistos teisės gynimo būdo.

K. Zweigert ir H. Kotz nurodo, jog suklydimo pagrindą žino visos teisės sistemos, „tačiau dėl priešingų šalių interesų kolizijos šiandien kryptama prie nuomonės, kad apyvartos apsaugos ir teisinio saugumo dėlei apskundimas dėl klaidos turi likti reta išimtimi“<sup>69</sup>.

Sandorio negaliojimo dėl suklydimo pasekmė yra dvišalė restitucija, taip pat šalis, pagal kurios ieškinį sandoris pripažintas negaliojančiu, turi teisę reikalauti iš kitos šalies atlyginti turėtas išlaidas bei turto netekimą ar sužalojimą, jei įrodo, jog klydo dėl antrosios šalies kaltės. Kaltė čia pasireiškia neapdairumu ir šitą atvejį reikia skirti nuo apgaulės, kurios atveju kaltoji šalis tyčia siekia apgauti kitą šalį. Tuo atveju, kai ieškovas neįrodo, jog klydo, tai jisai tada privalo kitai šaliai atlyginti turėtas išlaidas dėl restitucijos ir kitas išlaidas. Praktikoje galima ir tokia situacija kai klysta abi šalys, tarkim, viena šalis klysta dėl sandorio dalyko kiekio, o kita dėl apmokėjimo tvarkos (pavyzdžiui, pagal Incoterms, CIP vietoj CPT). Taigi, tokioje situacijoje šalys restitucijos ir kitokias išlaidas dalinasi tarpusavy pagal kaltės dydį.

Reikia pastebėti, tai, jog restitucijos pagrindas, esant sandorio negaliojimui dėl suklydimo, neturi jokio ryšio su turto gavimu per klaidą (CK 6.145 str.), kadangi tai yra du skirtingi restitucijos taikymo pagrindai.

---

<sup>67</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 199.

<sup>68</sup> Гражданское право. Учебник / род ред. Чигина В. Ф. Минск: Амалфея, 2000. Т.1. С. 475.

<sup>69</sup> Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P.357.



### 2. 1. 3. Sandoriai su turinio trūkumais.

Sandorio turinys- tai visų jos sąlygų visuma. Civiliniame kodekse numatyti du straipsniai, reglamentuojantys sandorių negaliojimą dėl sandorio turinio trūkumų. Pirmiausia, tai Civilinio kodekso 1.80 str., kuris sako, kad **imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris** yra niekinis ir negalioja. Šis straipsnis taikomas visada, kai sandorio turinys ir teisinis rezultatas prieštarauja įstatymui, išskyrus atvejus, kuomet įstatymas nustato, jog tam tikras sandoris yra nuginčijamas arba kitokias normos pažeidimo pasekmes<sup>70</sup>. Imperatyviosios teisės normos nustatomos siekiant apsaugoti visos visuomenės interesus, viešąją tvarką<sup>71</sup>. Minimo straipsnio nuostatos pagrįstos objektyviais kriterijais- sandoris prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms. Tačiau praktikoje galime sutikti sandorių, kurie neatitinka įstatymo normos, tačiau jam ir neprieštarauja. Pavyzdžiui, pagal anksčiau galiojusį CK nebuvo numatyta lizingo sutartis, tačiau ji būdavo sudaroma ir nelaikyta prieštaraujančia įstatymui. Todėl tie sandoriai, kurie nenumatyti įstatymu, tačiau jam neprieštarauja, laikomi galiojančiais. Tam pagrindu galime laikyti Civilinio kodekso 1.136 str. 2 d. 1 punktą, kur sakoma, kad civilinės teisės atsiranda ir iš įstatymų nenustatytų, bet jiems neprieštaraujančių sandorių. Prieštaravimas dispozityviai teisės normai nedaro sandorio negaliojančiu. Kyla klausimas, ar sąvoka „imperatyvi įstatymo norma“ apima tik įstatymus, ar ir kitokius norminius teisės aktus (poįstatyminius aktus, teisės principus ir kt.)? Remiantis gramatiniu metodu (pagal įstatymo raidę) analizuojant Civilinio kodekso 1. 80 straipsnį, 1.136 straipsnį, šią sąvoką galime aiškinti siaurinamai ir apimti tik norminių teisės aktų rūši- įstatymus. Tai galimas toks atvejis, kai sandoris bus prieštaraujantis poįstatyminiam aktui, bet neprieštaraujantis įstatymui ir nebus laikomas negaliojančiu. Tačiau „įstatymai formuluoja tik bendrąsias teisės normas, skirtas reguliuoti svarbiausiems žmonių santykiams“<sup>72</sup>, o poįstatyminiai aktai juos konkretina, užtikrina įgyvendinimą. Mano nuomone, visgi reiktų „įstatymo“ sąvoką aiškinti ne taip siaurai ir tai turėtų apimti ne tik įstatymus, bet ir kitus teisės aktus, teisės principus.

Kita norma numatanti sandorio negaliojimą dėl turinio trūkumo, yra Civilinio kodekso 1.81 str. Šiame straipsnyje yra numatyta kvalifikuota sudėtis lyginant su 1.80 straipsniu. Pažeidimo pobūdis yra sunkesnis, todėl atitinkamai kyla ir sunkesnės sandorio negaliojimo pasekmės. Tokiu sandoriu yra **pažeidžiama vieša tvarka ar gera moralė**. „Viešojo intereso sąvoka yra vertinamojo pobūdžio ir jos turinys gali būti atskleidžiamas tik analizuojant konkrečios bylos faktines aplinkybes ir aiškinant bei taikant joms konkrečias teisės normas, bet

<sup>70</sup> Гражданское право. Учебник / род ред. Калпина А. Г., Масляева А. И. Москва: Юрист, 2000. С.207.

<sup>71</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 26 d. nutartis c. b. D. S. *Levickaitė v. V. Gubanovas ir kt.*, Nr. 3K-3-60/2004, kat. 15.2.2.6; 41.

<sup>72</sup> Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 247.

ne *a priori*<sup>73</sup>. Viešoji tvarka apima visas teisės normas pradedant Lietuvos Konstitucija, tarptautinėmis sutartimis, įstatymais ir baigiant žemiausios galios teisės aktais. Taigi viešoji tvarka tai teisės aktų reikalavimai. O gera moralė, paprastai, yra bendra visoms tautoms, religijoms. Tai labai abstrakti sąvoka. Todėl teismas negalėdamas tam tikros situacijos vertinti kaip prieštaraujančios teisės aktams, gali ją kvalifikuoti kaip prieštaraujančią gerai moralei. Nors kas vienam yra gera moralė, kitam gali atrodyti visai priešingai. Čia galima pateikti nemažai pavyzdžių, kai visuomenėje yra aštriai diskutuojama, ar tai moralu ar ne, pavyzdžiui, abortai, dirbtinis apvaisinimas, azartiniai lošimai, eutanazija ir daugelis kitokių situacijų.

Norint pripažinti sandorį negaliojančiu pagal šią normą reikalingi du požymiai-objektyvusis ir subjektyvusis. Objektyvusis požymis apima prieštaravimą viešajai tvarkai ar gerai moralei, o objektyvusis požymis turi būti išreikštas sandorio sąlygomis. Subjektyvusis požymis- vienos arba abiejų šalių tikslas, kuris yra priešingas viešajai tvarkai ar gerai moralei, kuriuo siekiama pažeisti šias visuomenines vertybes.

Civilinio kodekso 1.80 str. numato tokio sandorio negaliojimo pasekmę- dvišalę restituciją, o kai negalima to, kas įvykdyta, gražinti natūra- atlyginti to vertę pinigais, jeigu įstatymas nenumato sunkesnių pasekmių. Civilinio kodekso 1.81 straipsnyje yra sunkesnės pasekmės dėl kvalifikuotos jo sudėties, nes šalys siekia pažeisti itin saugomas visuomenės vertybes. Kaip matome iš šios normos konstrukcijos, pasekmės negaliojimo atveju gali būti labai plačios- dvišalė restitucija, vienašalė restitucija arba restitucija visai netaikoma. Tokią padėtį lemia tai, jog pagrindinis momentas, lemiantis šio sandorio negaliojimą, ir pasekmių sunkumą, yra subjektyvioji jo pusė. Nuo šalių ketinimų priklauso tai, kokios bus taikomos sandorio negaliojimo pasekmės. Norint sandorį pripažinti negaliojančiu pagal Civilinio kodekso 1.80 straipsnį, yra būtina įrodyti šalių tyčią. Galima išskirti du asmens veiksmų pobūdžio elementus- valinį (norėjo) ir intelektualinį (suprato). Tiesioginė tyčia yra tais atvejais, kai asmuo, sudarydamas sandorį, suprato savo veiksmų antisocialinį pobūdį, numatė pasekmių kilimo galimybę ir jų norėjo. Netiesioginė tyčia yra tuomet, kai asmuo, sudarydamas sandorį, suprato savo veiksmų antisocialumą, nors ir nenorėjo, bet abejingai leido kilti pasekmėms. Jeigu šalys neturėjo tikslo, nežinojo ir negalėjo žinoti apie savo veiksmų neteisėtumą, bei dvišalės restitucijos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, tai ji gali būti taikoma. Tuo atveju, jeigu tikslą pažeisti viešąją tvarką ar gerą moralę turi tik viena iš šalių, tai tada taikoma vienašalė restitucija. Ir galiausiai, kai tikslą pažeisti visuomenė saugomas vertybes turi abi šalys, tai tokiu atveju restitucija negali būti taikoma, t. y. sandorio objektas yra konfiskuojamas pagal viešosios teisės normas, o Civilinis kodeksas apie tai nutyli.

---

<sup>73</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis c. b. Z. Prichodko v. UAB „Šilumnešis“, Nr. 3K-3-259/2005, kat. 21.4.1.1.

Skirtumas tarp Civilinio kodekso 1.80 ir 181 straipsnių yra ne vien tik šalių ketinimuose, bet ir teisės normų saugomo visuomeninio intereso svarboje. Tačiau kiekvienu konkrečiu atveju kvalifikuoti šalių veiksmus gali tik teismas, remdamasis įstatymo nuostatomis, teisės principais bei savo teisine savimone. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybės tarnyboje įstatymo 17 straipsnyje nustatytas draudimas valstybės tarnautojams tiesiogiai ar netiesiogiai priimti dovanas, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusias su pareigų ėjimu. Valstybės tarnautojo sandoriai, sudaryti pažeidžiant šį draudimą ar pasinaudojus savo tarnybine padėtimi, yra niekiniai, nes prieštarauja viešajam interesui. Tokie sandoriai pakerta visuomenės pasitikėjimą valdžia, kenkia valstybės tarnybos interesams, todėl teismai juos privalo pripažinti negaliojančiais *ex officio* CK 1.81 straipsnio pagrindu (prieštaravimas viešai tvarkai ar gerai moralei)<sup>74</sup>. Praktikoje, paprastai, negalint pritaikyti normos dėl sandorio negaliojimo esant prieštaravimui imperatyviai įstatymo normai, teismai taiko Civilinio kodekso 1.81 str. t.y. sandorio negaliojimas dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei.

Reikia nepamiršti ir to, jog norint taikyti vienašalę ar dvišalę restituciją, reikia, kad bent viena šalis ką nors būtų įvykdžiusi pagal atitinkamą sandorį. Nesant nė vienos šalies įvykdymo, teismas tiesiog konstatuoja sandorio negaliojimą ir jokių kitų civilinių teisinių pasekmių šalims neatsiranda. Tačiau nepriklausomai nuo civilinių teisinių pasekmių buvimo ar nebuvimo, kitos teisės šakos gal nustatyti savarankiškas pažeidimo pasekmes (sankcijas).

Yra autorių, tariamuosius ir apsimestinius sandorius priskiriančių prie sandorių su turinio trūkumais. Jie savo nuomonę grindžia tuo, jog sandorio turinį sudaro šalių susitarimas<sup>75</sup>. Tačiau, kaip jau buvo minėta, sandorio turinys tai- sandorio sąlygų visuma. Ir šios sąlygos turi būti išreikštos tam tikru būdu. O kalbant apie tariamą ir apsimestinį sandorius, visos sandorio sąlygos yra matomos, tačiau jos yra fiktyvios, nes egzistuoja užslėptas sandorio šalių susitarimas taikyti kitokias taisykles. Todėl tai laikytina valios trūkumu, nes išreikštoji valia neatitinka tikrosios (vidinės) valios.

#### **2. 1. 4. Sandorio negaliojimas dėl įstatymų reikalaujamos sandorio formos nesilaikymo.**

Remiantis sutarčių laisvės principu, šalys pačios gali pasirinkti, kokia forma sudaryti norimą sandorį, nebent įstatyme yra numatyti tam tikros formos reikalavimai. Įstatymas gali nurodyti ir tokių reikalavimų nesilaikymo padarinius.

<sup>74</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c. b. Klaipėdos apygardos vyriausioje prokuroro pavaduotojas v. S. Tamolis, Nr. 3K-3-181/2005, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1.

<sup>75</sup> žr. Гражданское право. Учебник / род ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Москва: Проспект, 1998. Т. 1. С.254.

Paprastai sandorio negaliojimui dėl formos reikalavimų nesilaikymo literatūroje neskiriama daug dėmesio. Civiliniame kodekse nurodoma, kad formos nesilaikymas sandorį daro negaliojančiu tik tais atvejais, kai tai įsakmiai nustatyta įstatyme. O tokių atvejų nėra daug. Pavyzdžiui, CK 6.79, 6.91, 6.99 straipsniuose įsakmiai nustatyta, kad rašytinės formos nesilaikymas laidavimo, garantijos, rankpinigių sandorius daro negaliojančiais<sup>76</sup>.

Civilinio kodekso 1.93 straipsnio 5 dalyje nurodoma, kad sandoriui negaliojant dėl to, kad nesilaikoma įstatymų reikalaujamos formos, taikoma dvišalė restitucija- kiekviena iš šalių gražina antrajai tai, kas buvo gauta vykdant sandorį.

Minimo straipsnio 3 dalis teigia, kad notarinės formos nesilaikymas sandorį daro negaliojančiu. Iš to seka, kad sandoris yra niekinis. Tačiau 4 dalyje sakoma, kad esant tam tikroms sąlygoms teismas tokį sandorį gali patvirtinti. O tai leidžia daryti priešingą išvadą- sandoris yra nuginčijamas (nors šitas patvirtinimo būdas nenumatomas 1.79 str. 2 d.). Teismui tokį sandorį pripažinus galiojančiu, jis galios nuo sudarymo momento. Taigi notarinės formos reikalavimų neatitinkantys sandoriai paprastai laikytini niekiniais, bet išimtiniais atvejais, kai teismui suteikiama galimybė juos patvirtinti, iš dalies juos galime priskirti prie nuginčijamų sandorių.

## **2. 2. Nenugalima jėga (*force majeure*).**

Vienas iš restitucijos taikymo pagrindų yra prievolės negalimumas įvykdyti dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*). Šis pagrindas reglamentuojamas Civilinio kodekso 6. 145 straipsnyje. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) apibrėžimas pateikiamas Civilinio kodekso 6.212 str.- tai aplinkybės, kurių negalima kontroliuoti ir protingai numatyti sutarties sudarymo metu bei užkirsti kelią šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Iš esmės panašiai nenugalima jėga apibūdinama ir 1980 m. Jungtinių Tautų konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių 79 straipsnyje<sup>77</sup>. Tokiu atveju šalys atleidžiamos nuo tolesnio sutarties vykdymo ir taikoma dvišalė restitucija, jeigu šalys jau įvykdė dalį priešpriešinių pareigų (žinoma, esant šalių suinteresuotumui taikyti restituciją), o jeigu tik viena iš šalių yra įvykdžiusi savo prievolę, o kita dar ne- taikoma vienašalė restitucija. Civilinis kodeksas taip pat pateikia sąrašą aplinkybių, kurios nėra laikomos nenugalima jėga- reikiamų prekių prievolės įvykdymui nebuvimas rinkoje, finansinių išteklių neturėjimas ir skolininko kontrahento prievolių pažeidimas.

---

<sup>76</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.P.207.

<sup>77</sup> 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo- pardavimo sutarčių.

Restitucija nėra taikoma, kai turtas sunaikinamas dėl nenugalimos jėgos, tačiau skolininkas privalo perleisti kreditoriui reikalavimą dėl kompensacijos už žuvusį turtą arba perduoti jau gautą kompensaciją už sunaikintą turtą (CK 6.148 str.).

Esant situacijai kai *force majeure* aplinkybės yra tik laikinos, tai šalis atleidžiama nuo prievolių vykdymo tik tam laikotarpiui kol tokios aplinkybės išnyks, tad šiuo atveju nebus ir pagrindo restitucijos taikymui. Žinoma šiuo atveju reikia atsižvelgti į tai, ar šalys dar nėra praradusios suinteresuotumo prievolę vykdyti, nes kiekvienu susitarimu šalys siekia tam tikro tikslo, o jei tam tikru momentu dėl nenugalimos jėgos prievolė negali būti įvykdoma, tai šalims (ar vienai iš jų) gali nelikti tikslo reikalauti jos įvykdymo. Šaliai yra numatyta pareiga informuoti kitą šalį apie nenugalimos jėgos atsiradimą, o taip pat ir apie jos išnykimą.

Tarptautiniai prekybos rūmai (International Chamber of Commerce, trumpinys ICC) rekomenduoja šalims inkorporuoti į susitarimą išlygą *force majeure* klausimais nukreipiančią į Tarptautinių prekybos rūmų leidinį Nr. 421<sup>78</sup>. Šiame leidinyje išvardijami atvejai, kai tam tikras įvykis ar aplinkybė pripažįstamas ar nepripažįstamas *force majeure*. Šiose taisyklėse nustatoma, jog šalis neatsako už savo prievolių neįvykdymą, kai įrodo kad: a) negalėjimas įvykdyti atsirado dėl kliūties, kurios šalis negalėjo kontroliuoti ir; b) sudarant susitarimą negalėjo protingai tikėtis tokios kliūties ir jos poveikio įsipareigojimų vykdymui ir; c) negalėjo protingai išvengti ar įveikti kliūties ar bent jau jos pasekmių.

Taip pat išvardijamas pavyzdinis sąrašas situacijų, kurios yra laikomos nenugalima jėga (*force majeure*):

- 1) karas (nesvarbu paskelbtas ar ne), civilinis karas, maištai, riaušės, revoliucijos, piratavimas, sabotažas;
- 2) stichinės nelaimės, tokios kaip audros, ciklonai, žemės drebėjimai, cunamiai, potvyniai, žaibų sukeltos nelaimės;
- 3) sprogimai, gaisrai, fabriku, įrengimų, komunikacijų sugadinimai bei pažeidimai;
- 4) boikotai, streikai, lokautai, *go-slow* (darbas dirbamas ypatingai lėtai, neproduktyviai), įmonių darbo sustabdymas darbuotojams siekiant išmokų iš darbdavio;
- 5) valdžios (centrinės, teritorinės, vietinės) aktai, teisėti arba neteisėti, išskyrus tuos, kurie kontrakte nustatyti arba viešosios valdžios išduodami privalomi leidimai, licencijos, įvažiavimo, išvažiavimo ar buvimo valstybėje leidimai, būtini kontrakto vykdymui.

---

<sup>78</sup> Force majeure and hardship.- Paris: ICC publishing, 1985. ICC publication No 421.

Suprantama, jog šis sąrašas nėra ir negali būti baigtinis, bet kokia aplinkybė, atitinkanti išvardytus kriterijus, gali būti laikoma *force majeure*. Vystantis technologijoms, keičiantis gamtos sąlygoms gali atsirasti naujų įvairiausių aplinkybių, šalims kliudančių vykdyti savo įsipareigojimus arba tokios aplinkybės dėl tų pačių priežasčių gali iškristi iš minimo pavyzdinio sąrašo.

## **2.2. Restitucijos taikymas sutarties nutraukimo atveju.**

Anksčiau galiojusiam 1964 m. Civiliniame kodekse nebuvo numatytas restitucijos taikymo pagrindas sutarties nutraukimo atveju. Naujojo Civilinio kodekso 6.222 straipsnis nurodo, kad tuo atveju, kai sutartis nutraukta, šalis gali reikalauti grąžinti jai viską, ką ji yra perdavusi kitai šaliai vykdydama sutartį, jeigu ji tuo pat metu grąžina kitai šaliai visa tai, ką buvo iš pastarosios gavusi.

Sutarties neįvykdymo atveju susidaro situacija leidžianti sutarties neįvykdžiusiai šaliai gauti naudos kitos sutarties šalies (nukentėjusi šalis) sąskaita. Tokios padėties palikimas prieštarautų visuotinai pripažįstamiems teisės principams: teisingumui, protingumui, sąžiningumui ir kt. Siekiant atstatyti dėl sutarties neįvykdymo tarp šalių suirusią pusiausvyrą, teisės aktai numato galimybę pasinaudoti restitucija. Šiuo atveju šalys turi teisę šiuo civilinių teisių gynybos būdu pasinaudoti arba ne (CK 1.138 str. 2 p.), priešingai nei sandorių pripažinimo negaliojančiais atveju kai teismas restituciją taiko ex officio (savo iniciatyva) (CK 1.78 str. 5 d.), t. y. nepriklausomai nuo šalių valios. Be to, kitos specialios CK normos gali nustatyti ir kitokias restitucijos taikymo taisykles (pvz., CK 6.330, 6.332, 6.334, 6.658 ir kiti straipsniai)<sup>79</sup>.

Viena iš sutarties nutraukimo teisinių pasekmių- galimybė atkurti iki pažeidimo buvusią padėtį. Nukentėjusios šalies pasinaudojimas teise nutraukti sutartį, šalims sudaro galimybę reikalauti taikyti restituciją jų atžvilgiu. Prioritetas teikiamas restitucijos atlikimui natūra, t. y. šalys privalo grąžinti viską, ką yra gavusios vykdydamos sutartį. Jei dėl kažkokių tai priežasčių restitucija šiuo būdu negalima (pavyzdžiui, daiktas sunaudotas, perleistas tretiesiems asmenims ar pan.) arba šalims nepriimtina, tai tokiu atveju atlyginama tai, kas buvo gauta išreiškiant piniginiu ekvivalentu. Šis restitucijos būdas turi būti naudingas šaliai pareikalavusiai restitucijos, priešingu atveju, ji negalima kaip prieštaraujanti protingumo, teisingumo, sąžiningumo kriterijams.

Restitucijos taikymui būtinas tam tikrų sąlygų egzistavimas. Pirmiausia, šalis reikalaujanti restitucijos turi atitikti šias dvi sąlygas: a) šalis gali grąžinti (natūra arba pinigine verte) tai, ką yra gavusi iš kitos šalies vykdant sutartį; b) galėjimas priimti viską, ką yra

---

<sup>79</sup> Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003.

perdavusi kitai šaliai vykdydama sutartį. Antra, jos taikymas negali iškreipti šalių civilinių teisinių santykių pusiausvyros. Vienos iš šalių nepagrįstas ir nesąžiningas padėties pablogėjimas, o kitos atitinkamas pagerėjimas yra pagrindas netaikyti restitucijos arba keisti šalių pasirinktą restitucijos būdą (CK 6. 145 str. 2 d.). Nutraukus sutartį ir egzistuojant anksčiau minėtoms visoms sąlygoms, bet kuri iš šalių, t. y. nukentėjusi arba sutarties neįvykdžiusi, gali reikalauti restitucijos taikymo.

Šiek tiek kitaip šiuos klausimus reglamentuoja Europos sutarčių teisės principai. Šalis gali reikalauti restitucijos, jei kita šalis neįvykdė sutartyje numatytos priešpriešinės prievolės. Be to tik nukentėjusi šalis gali atsisakyti ir grąžinti anksčiau vykdant sutartį perduotą daiktą, jei dėl sutarties neįvykdymo jo vertė šaliai iš esmės sumažėja (Europos sutarčių teisės principų 9: 306 str.)<sup>80</sup>. Pavyzdžiui, šalis įsipareigojo pateikti įrengimus biodizelino gamybai, su kuriais Lietuvoje nėra mokančių dirbti žmonių, instrukcijas kaip jais naudotis bei atsiųsti savo specialistus, kurie apmokys kaip veikia įrengimai. Tačiau gavus įrengimus nėra gaunama jokių instrukcijų, todėl neįmanoma jais naudotis. Tokioje situacijoje šalis gali nutraukti sutartį ir grąžinti viską, ką gavo, nes tokios įrangos turėjimas be instrukcijų neturi vertės. Nutraukus tęstinę sutartį, kurios vykdymas buvo dalus, šalys turi teisę reikalauti grąžinti tik tai, kas buvo gauta po sutarties nutraukimo, o visa tai kas jau buvo įvykdyta nėra grąžinama.

---

<sup>80</sup> Principles of European Contract Law.

[http://frontpage.cbs.dk/law/commission\\_on\\_european\\_contract\\_law/PECL%20engelsk/engelsk\\_partI\\_og\\_II.htm](http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm)

### **3. Restitucijos sutartiniuose santykiuose santykis su restitucijos taikymu nesant sutartinių santykių bei kitais civilinės teisės institutais.**

#### **3.1. Restitucija sutartiniuose santykiuose ir restitucijos taikymas turtą gavus neteisėtai arba per klaidą.**

Anksčiau analizuoti restitucijos pagrindai taikomi kai asmenys tarpusavyje yra susiję sutartiniais santykiais t. y. restitucijos taikymas: a) sandorį, pagal kurį gautas tam tikras turtas, pripažinus negaliojančiu *ab initio*, b) sutarties nutraukimo atveju bei c) kai prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*). Civilinio kodekso 6.145 straipsnyje taip pat yra numatytas dar vienas restitucijos taikymo pagrindas- turto gavimas neteisėtai arba per klaidą. Pastarasis pagrindas nepriskiriamas prie sutartinių, kadangi šiuo atveju kalbama apie turto gavimą nesant tarp šalių jokio susitarimo, o jeigu ir esant, tai jis yra viršijamas. Visi šie pagrindai (išskyrus sutarties nutraukimo atvejį) numatyti viename Civilinio kodekso straipsnyje (CK 6.145 str.), kas lemia ir vienodas taisykles restitucijos taikymui (Civilinio kodekso šeštosios knygos X skyrius). Sandorių negaliojimo atveju taip pat yra nukreipiama būtent į šį Civilinio kodekso skyrių (CK 1.80 str. 3 d.). Taigi visais atvejais, kada numatytas restitucijos taikymas, yra nukreipiama į Civilinio kodekso šeštos knygos X skyrių, kuris reglamentuoja restitucijos būdą, piniginio ekvivalento apskaičiavimą, jos išlaidas, įtaką tretiesiems asmenims bei kitas restitucijos taikymo taisykles.

Kalbant apie restitucijos taikymą, turtą gavus neteisėtai arba per klaidą ir norint palyginti šiuos pagrindus su restitucijos taikymu sutartiniuose santykiuose<sup>81</sup>, būtina atsakyti į klausimą, ar restitucija yra savarankiška prievolė ir apskritai, ar ji yra prievolė? Atsakius į šį klausimą galima atsakyti ir į klausimą, kaip ir kada taikoma restitucija. Reikėtų paanalizuoti prievolių požymius. Prievolė yra teisinis santykis, kurio dalyviai yra kreditorius ir skolininkas, vienas iš jų turi reikalavimo teisę, o kitas pareigą įvykdyti savo įsipareigojimus. V. Mikelėnas pateikia tokius prievolės požymius: tai dviejų asmenų- kreditoriaus ir skolininko teisinis santykis, juos sieja abipusės teisės ir pareigos, o už pareigų nevykdymą skolininkui taikomos civilinės teisinės sankcijos. Skolininkui tam tikrų veiksmų neatlikus, kreditorius įgyja teisę ginti savo pažeistas teises bei teisėtus interesus įvairiais teisinės gynybos būdais- gali reikalauti, kad skolininkas atlygintų nuostolius, sumokėtų netesybas, įvykdytų prievolę natūra<sup>82</sup>. Galime daryti išvadą, jog visi minėti požymiai tinka ir restitucijos institutui. Iš civilinio kodekso 1.136 str.

<sup>81</sup> Dažniausiu restitucijos pagrindu praktikoje yra sandorio negaliojimas, kuriam ir Civilinis kodeksas skiria daugiausia dėmesio. Todėl ir lygindami restituciją sutartiniuose santykiuose su kitais panašiais institutais remsimės būtent sandorio negaliojimu kaip restitucijos taikymo pagrindu.

<sup>82</sup> Mikelėnas V. Prievolių teisė. Serija „Naujasis civilinis kodeksas“. Vilnius: Justitia, 2002. P. 16-17, 19.



galime spręsti apie prievolių atsiradimo pagrindus- sandoriai, teismo sprendimai, atitinkami administraciniai akai, dėl žalos padarymo ir nepagrįsto praturtėjimo ir dėl kitų veiksmų ar įvykių, su kuriais įstatymas sieja civilines teises ir pareigas. Kokie yra restitucijos kilimo šaltiniai? Teismo sprendimas, neteisėtas turto gavimas, nepagrįstas praturtėjimas, žalos padarymas. Sandorio negaliojimo atveju, kaip jo negaliojimo pasekmė, restitucija yra savarankiška prievolė, kylanti įstatymo ir teismo sprendimo pagrindu. Esant neteisėtam turto gavimui restitucija yra subsidiari prievolė, nes gavus turtą neteisėtai kažkas tuo pat momentu jį praranda, todėl patiriama žala, dėl to atsiranda deliktinė atsakomybė, ir kaip restitucija subsidiari prievolė- turto gražinimas. Būtina restitucijos sąlyga yra pats turto gavimas, nes, jeigu neteisėtai padaryta tik žala, o jokio turto nėra gauta, negalime kalbėti apie restitucijos taikymą, ir tokiu atveju, civilinės teisės prasme kyla deliktinė atsakomybė. Apskritai restitucija gali būti taikoma subsidiariai, kaip prievolinės teisės institutas, šalia normų, reglamentuojančių deliktinę atsakomybę, jeigu nukentėjusiojo teisėms apginti nepakanka deliktinės atsakomybės normų. Restitucija taip pat subsidiariai galima taikyti, šalia normų, nustatančių teisės pažeidimus, kuriuos numato kitos teisės šakos.

O esant turto gavimui per klaidą atvejui, yra labai panaši situacija į nepagrįstą praturtėjimą, nes nepagrįstas turto gavimas gali įvykti ir per klaidą. Asmuo, kuris gauna turtą per klaidą, praturtėja turto netekusio asmens sąskaita. Todėl turtas turi būti gražinamas pagal restitucijos taisyklės, o atsiskaitymai turi vykti pagal normas, nustatančias nepagrįstą praturtėjimą.

### **3.2. Restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis.**

Nepagrįstu praturtėjimu pagal Civilinio kodekso 6.237 str. 1 dalį laikomas asmens įgijimas to, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti ir tai padaroma be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo.

Nepagrįstas praturtėjimas nelaikomas sutartine prievole, jis gali būti susijęs su sandoriu, bet dažniausiai toks sandoris jau būna pripažintas negaliojančiu arba šalių susitarimas yra viršijamas. Prievolės kylančios iš nepagrįsto praturtėjimo bei prievolės atsirandančios iš civilinės atsakomybės ir kito asmens reikalų tvarkymo sudaro grupę nesutartinių prievolių.

Tiek nepagrįsto praturtėjimo institutas (CK šeštosios knygos XX skyrius), tiek restitucijos normos (CK šeštos knygos X skyrius) turi tam tikrų tarpusavio panašumų- abiejuose skyriuose numatytos turto gražinimo taisyklės, nuostolių atlyginimas, žala ir pan. Tačiau atidžiau paanalizavus, matome, kad tai nėra tapatus reglamentavimas. Tais atvejais kai restitucijos institutas nevisiškai garantuoja nukentėjusiojo teisių gynybą, reikėtų taikyti normas,

reglamentuojančias nepagrįstą praturtėjimą. Galimas ir subsidiarus normų, nustatančių nepagrįstą praturtėjimą, taikymas, tais atvejais kai restitucijos institutas nukentėjusiojo teises gina nevisiškai. Galime teigti, jog nepagrįstą praturtėjimą reguliuojančios normos laikytinos bendrosiomis lyginant su restitucijos institutu, nes nepagrįstas praturtėjimas taikomas tiek kiek nenumato restitucijos taisyklės (specialiosios normos).

1964 m. Civiliniame kodekse taip pat buvo nepagrįsto praturtėjimo institutas, tačiau čia jis buvo laikomas savarankiška prievole, nors buvo teigiančių ir priešingai<sup>83</sup>. O dabar galiojančiame Civiliniame kodekse šios normos gali būti taikomos ir subsidiariai. Civilinio kodekso 6.237 str. 5 dalis numato, jog nepagrįsto praturtėjimo skyriaus normos taikomos ir tais atvejais, kai reikalavimas susijęs su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį grąžinimu. Tad kyla klausimas, kada taikomos normos dėl nepagrįsto praturtėjimo, o kada- restitucijos, kaip sandorio negaliojimo pasekmės, taisyklės.

Atsakymą į šį klausimą galime rasti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Teisme buvo nagrinėjama byla, kurioje ieškovė prašė pripažinti negaliojančia namo dalies, kurios savininkais atsakovai nebuvo, pirkimo- pardavimo sutartį ir priteisti iš atsakovų sumą, kurią jie gavo neturėdami tam teisėto pagrindo bei pajamas, kurias jie gavo kaip pajamas iš be pagrindo įgyto turto. Bylai pasiekus kasacinę instanciją, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, jog negaliojantis sandoris nėra tinkamas pagrindas turtui įgyti, todėl tais atvejais, kai negaliojančio sandorio šalis įvykdė šiuo sandoriu numatytą prievolę, o kita sandorio šalis nepagrįstai praturtėjo, įvykdžiusios sandorio šalies ir gavusios įvykdymą šalies teisiniams santykiams taikytinas 1964 m. Civilinio kodekso 512 str., reglamentavęs, prievoles, atsirandančias dėl turto įgijimo ar sutaupymo be pagrindo. Teismas nurodė, kad atsakovai perleido daugiau teisių nei jų turėjo ir dėl to praturtėjo ieškovės sąskaita. Todėl tokie teisiniai santykiai turi būti kvalifikuojami ne tik pagal restitucijos normas, bet ir pagal nuostatas numatančias turto įgijimą ar sutaupymą be pagrindo, dėl to iš atsakovų buvo priteistos pajamos, kurias jie turėjo gauti iš nepagrįstai įgyto turto<sup>84</sup>. Kadangi byla Aukščiausiajame Teisme buvo nagrinėjama jau galiojant naujajam Civiliniam kodeksui, nors civiliniai santykiai tarp šalių susiklostė dar prieš jam įsigaliojant, tai palūkanos buvo paskaičiuotos pagal naujojo Civilinio kodekso 6.240 str. Suprantama, kad tais atvejais, kai nukentėjusiojo asmens teisėms apginti pakanka restitucijos normų nereikia subsidiariai taikyti nuostatų dėl nepagrįsto praturtėjimo.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Rusijos Civilinis kodeksas, skirtingai nei Lietuvos, nenumato atskiro skyriaus restitucijos taisyklėms. Todėl ten nekyla ir šių dviejų institutų atribojimo problema. Sandorį pripažinus negaliojančiu, numatytas restitucijos taikymas, tačiau

<sup>83</sup> LTSR Civilinio kodekso komentaras/ ats. red. Žeruolis J., Čapskis M. Vilnius: Mintis, 1976. P. 335.

<sup>84</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis c. b. R. Rėkaitė v. S Rinkevičius, L. Rinkevičienė, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.2.1.1; 38.2.

restitucijos taisyklės nereglamentuojamos. Vadinasi telieka kreiptis į normas, kurios nustato nepagrįstą praturtėjimą. Rusiškoje literatūroje taip pat teigiama, kad normos reglamentuojančios nepagrįstą praturtėjimą taikomos kartu su normomis numatančiomis sandorių negaliojimo atvejus<sup>85</sup>.

### **3. 3. Restitucijos ir vindikacijos santykio problema nagrinėjant sandorių pripažinimo negaliojančiais bylas.**

Teismų praktikoje jau įprasta tapo situacija, kai vienas asmuo- turto (dažniausiai gyvenamųjų patalpų) savininkas praranda savo nuosavybę dėl to, jog kažkas kitas, pasinaudodamas suklastotais dokumentais (apgaulės, grasinimo ir kitais būdais), perleidžia turtą neturėdamas jokio teisinio pagrindo kitam asmeniui, pastarasis dar kitam ir taip susidaro grandinė sandorių, apie kuriuos sužinojęs pradinis savininkas prašo teismo juos pripažinti negaliojančiais ir gražinti jam turtą. Savo ruožtu turto įgijėjas savo teises gina sąžiningumo faktu. Susidaro situacija, kurioje turime du to paties turto „savininkus“, kurie abu nori, kad jų teisės teisme būtų ginamos kiekvieno iš jų naudai.

Tokiais atvejais labai svarbu nustatyti vindikacinio ieškinio, kai daiktą įgijęs tretysis asmuo turi galimybę panaudoti savo sąžiningumo faktą prieš pradinį savininką, ir ieškinio dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu (restitucijos taikymo) santykį<sup>86</sup>.

Nagrinėjant teisės normas, reglamentuojančias vindikaciją ir jos apribojimus, kurių pagrindu asmuo gali įgyti daiktą iš asmens, neturėjusio teisės jo perleisti, negalima nepastebėti tam tikro prieštaravimo normoms, reglamentuojančioms sutarčių sudarymą ir sandorių negaliojimą. Iki 2001 m. galiojusio Civilinio kodekso 47 straipsnio 1 dalis numatė, kad sandoris, neatitinkantis įstatymo reikalavimų, negalioja. Naujojo Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 1 dalis įtvirtina analogišką bendrą nuostatą, kad imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Iš esmės sandoris, kuriuo perleidžiamas svetimas turtas, turėtų būti pripažįstamas niekiniu kaip neatitinkantis įstatymo reikalavimų, tuo tarpu vindikacijos instituto normos, nustatančios vindikacijos apribojimus, tokį sandorį leidžia- toks sandoris sukelia teises pasekmes (sąžiningas tretysis asmuo įgyja daiktą) ir yra galiojantis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas savo 1997 m. birželio 13 d. nutarime yra pasisakęs, kad vindikacija sprendžiant pirkimo- pardavimo sutarties negaliojimo klausimą turi būti taikoma ribotai (o tiksliau- visai netaikoma). „Civilinėse bylose dėl pirkimo-pardavimo sutarties teisėtumo (dėl šio sandorio pripažinimo negaliojančiu) sprendžiama, ar nuosavybės

<sup>85</sup> Гражданское право. Учебник / ред. Калпина А. Г., Масляева А. И. Москва: Юрист, 2000. Т.2. С.537.

<sup>86</sup> Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga // Jurisprudencija. 2002, Nr.28 (20), P. 23-33.

teisės perleidimas ir įgijimas buvo teisėti ar neteisėti. Teismui pripažinus tokį sandorį negaliojančiu, priklausomai nuo sandorio negaliojimo pagrindo taikoma ar netaikoma abišalė arba vienašalė restitucija. Pripažinto negaliojančiu sandorio abi šalys arba viena iš jų pagal civilinio įstatymo nuostatas sugražinamos į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį, t.y. taikoma abišalė arba vienašalė restitucija, o ne vindikacija. Vindikacijos atveju savininkui gražinamas individualiais požymiais apibrėžtas daiktas. Pirkimo- pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia byloje, sutartį pripažinus negaliojančia, pardavėjui gražinamas parduotas turtas, o pirkėjui- jo sumokėti pinigai, t.y. taikoma abišalė restitucija (CK 47 ir 143 str.)<sup>87</sup>.

Lietuvos Aukščiausiajame Teisme 2002 m. buvo nagrinėta byla, kurioje Teismas dar kartą pasisakė dėl vindikacijos ir sandorio negaliojimo pasekmės restitucijos santykio. Bylos esmė tokia. Ieškovas BUAB „Grūdtarna“ kreipėsi į teismą su ieškiniu, kuriame nurodė, kad UAB „Grūdtarna“ pagal sutartį, pasirašytą su Finansų ministerija, įsipareigojo neparduoti ilgalaikio turto be leidimo tol, kol visiškai neatsiskaitys su Finansų ministerija. Tačiau ji pažeidė šią sutartį ir pardavė administracines patalpas UAB „Nuntia“. Ieškovas prašė pripažinti negaliojančia pirkimo- pardavimo sutartį dėl prieštaravimo Valstybės skolos įstatymui ir taikyti dvišalę restituciją. Pirmos ir apeliacinės instancijų teismuose ieškiniai buvo atmesti vadovaujantis tuo, kad vien tik UAB „Grūdtarna“ nesąžiningo veikimo nepakanka tam, kad sutartis būtų pripažinta negaliojančia pagal 1964 m. Civilinio kodekso 47 str. ir turtas būtų išreikalautas iš sąžiningo įgijėjo UAB „Nuntia“. Apeliacinės instancijos teismas atsisakė taikyti minėtą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. nutarimą, motyvuodamas tuo, jog, šis nutarimas buvo priimtas dar iki įsigaliojant 2001 m. Civiliniam kodeksui ir jo priėmimo metu nebuvo nagrinėjama, ar šalių santykiams sudarant sandorius, taikytinos CK 1.5 str. nuostatos. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija nurodė, kad teismai turėjo spręsti ne klausimą dėl savininko nuosavybės teisės gynimo, bet iš prievolinės teisės kylančius klausimus, susijusius su ginčijamo sandorio teisėtumu. Bylos duomenimis nustatyta, kad ginčijamu sandoriu atsakovas turtą įgijo iš buvusio savininko – UAB „Grūdtarna“, ginčijamu sandoriu įgyto turto atsakovas nėra perleidęs kitiems asmenims. Pastarosios aplinkybės dar kartą patvirtina, jog šioje byloje pareikštu ieškiniu siekiama apginti dviejų savininkų pasikeitimo procese pažeistas teises. Tai taip pat patvirtina, kad šios bylos šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Todėl pažeistos teisės gali būti ginamos prievoliniais teisiniais pažeistos teisės gynimo būdais. 1964 m. CK 143 str. numatyta savininko teisė šiame įstatyme išvardintais atvejais išreikalauti savo turtą iš trečiojo asmens, atlygintinai įsigijusio ginčo turtą iš kito asmens, kuris neturėjo teisės jo perleisti. Tuo tarpu civilinėse bylose dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, kai turtas pagal kitą sandorį nėra perleistas trečiajam asmeniui, yra sprendžiamas nuosavybės teisės pasibaigimo (pardavėjui) ir

---

<sup>87</sup> Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. Nr. 7. Vilnius, 1997.

atsiradimo (pirkėjui) teisėtumo klausimas bei pagal įstatymą taikoma arba netaikoma restitucija, o nuostatos dėl vindikacijos tokiu atveju netaikomos. Teisėjų kolegija konstatavusi, jog teismai netinkamai aiškino Civilinio kodekso 47 ir 143 straipsnius bei nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, bylą gražino nagrinėti iš naujo pirmos instancijos teismui<sup>88</sup>.

Visgi reikia pastebėti, kad ir bylose, kuriose prašoma pripažinti negaliojančiu ne vieną sandorį, o visą sandorių grandinę, teismai, patenkinę ieškinį, taiko dvišalę restituciją visų sandorių šalių atžvilgiu ir turtą gražina pradiniam savininkui. Nors Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje galime rasti ir kitokią nuomonę. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2000 m. spalio 30 d. nutartyje konstatavo, kad restitucija, kaip prievolinis teisinis pažeistos teisės gynimo būdas, yra galimas tik tada, jeigu šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Jeigu šalių prievoliniai teisiniai santykiai nesieja, restitucijos klausimas apskritai negali kilti, o daiktas iš kito asmens gali būti išreikalaujamas tik pagal CK 143 straipsnio taisyklę, t. y. savininko teisės tokiais atvejais ginamos daiktiniais teisiniais, o ne prievoliniais teisiniais pažeistos teisės gynimo būdais”. Pažymėtina, kad nagrinėjamoje byloje ieškovė nebuvo prievoliniuose santykiuose su atsakovu, todėl teisėjų kolegija konstatavo, kad ginčo butas galėjo būti reikalaujamas tik CK 143 straipsnio nustatyta tvarka t. y. vindikacijos būdu<sup>89</sup>.

---

<sup>88</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 3 d. nutartis c. b. BUAB „Grūdarna“ v. UAB „Nuntia“, Nr. 3K-3-634/2002, kat. 25.8.1; 36.4.

<sup>89</sup> LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. LUAB „Lietverslas“ v. E. Grakauskas, Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42.

## Išvados

1. Restitucijos institutas į šiuolaikinę civilinės teisės sistemą yra atėjęs iš Senovės Romos teisės. Restitucija apibūdinamas teisinio santykio dalyvių gražinimas į pradinę padėtį, kuri buvo iki tam tikro juridinio fakto, su kuriuo siejamas restitucijos taikymas, atsiradimo. Tokius juridiniu faktus numato Civilinio kodekso 6.145 straipsnis- tai sandorio negaliojimas *ab initio*, prievolės negalėjimas įvykdyti dėl nenugalimos jėgos bei turto gavimas neteisėtai arba per klaidą. Restitucija taikoma ir sutarties nutraukimo atveju (CK 6.222 str.). O restitucijos pagrindu 1964 m. Civiliniame kodekse buvo numatytas tik sandorio negaliojimas. Beje, šiame Civiliniame kodekse nebuvo atskiro skyriaus restitucijos taisyklėms, kas yra numatyta dabar .

2. Teisinėje literatūroje diskutuojama dėl restitucijos teisinės prigimties- vieni autoriai mano, kad restitucija laikytina savarankiška pažeistų teisių gynimo priemone, o kiti teigia, jog teisės gali būti apgintos ir restitucija kaip tikslas pasiekama pareiškiant vindikacinį, kondicinį ieškinius arba ieškinį dėl žalos atlyginimo. Analizuojant Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą galima teigti, kad restitucija yra prievolinis teisinis pažeistos teisės gynimo būdas, ką patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

3. Dvišalė restitucija yra dažniausia restitucijos rūšis taikoma sutartiniuose santykiuose. Kiek rečiau galime rasti vienašalės restitucijos atvejų. Ir tik vieninteliu atveju- sandorį pripažinus negaliojančiu dėl prieštaravimo viešai tvarkai ar gerai moralei, restitucija nėra taikoma, o turtas išieškomas į valstybės pajamas ne pagal civilinės teisės normas kaip numatė anksčiau galiojęs Civilinis kodeksas, o pagal viešosios teisės normas.

4. Paprastai yra išskiriami du restitucijos būdai- natūra ir piniginis ekvivalentas. Piniginis ekvivalentas skaičiuojamas tada, kai restitucija natūra negalima. Teismui taip pat suteikiama teisė pakeisti restitucijos būdą arba jos netaikyti visai. Sąlyginai galime išskirti ir dar viena restitucijos būdą t. y. mišrų- kai turtas, kiek yra įmanoma, gražinamas natūra, o kita dalis atlyginama pinigais.

5. Restitucijos sutartiniuose santykiuose pagrindai yra sandorio negaliojimas *ab initio*, prievolės negalimumas įvykdyti dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) bei sutarties nutraukimas. Civilinis kodeksas taip pat numato restitucijos taikymą, kai apdovanotasis privalo gražinti dovaną dovanotojui. Teismų praktikoje restitucija dažniausiai taikoma sandorius pripažįstant negaliojančiais. Tokias atvejais šalys nepasiekia sandorio sudarymo tikslų, tačiau yra taikomos kitokios turtinės ir neturtinės pasekmės- viena iš jų yra restitucija, kurią teismas taiko nepriklausomai nuo šalių valios (*ex officio*). Nors dabar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika rodo, kad Teismas siaurina tokią poziciją ir pabrėžia, jog *ex officio* (savo iniciatyva), nesant ginčo šalies reikalavimo, teismas taiko niekinio sandorio ar akto teises

pasekmes, tik tuomet, kai nagrinėjant bylą, pagrindas pripažinti sandorį ar aktą niekiniu tampa akivaizdus.

6. Civilinio kodekso 6.145 straipsnyje taip pat yra numatytas dar vienas restitucijos taikymo pagrindas- turto gavimas neteisėtai arba per klaidą. Pastarasis pagrindas nepriskiriamas prie sutartinių, kadangi šiuo atveju kalbama apie turto gavimą nesant tarp šalių jokio susitarimo, o jeigu ir esant, tai jis yra viršijamas. Visi šie pagrindai (išskyrus sutarties nutraukimo atvejį) numatyti viename Civilinio kodekso straipsnyje, kas lemia ir vienodas taisykles restitucijos taikymui (Civilinio kodekso šeštosios knygos X skyrius). Sandorių negaliojimo atveju taip pat yra nukreipiama būtent į šį Civilinio kodekso skyrių. Restitucija gali būti taikoma subsidiariai kai pažeistoms teisėms apginti nepakanka deliktinės atsakomybės normų arba normų, reglamentuojančių teisės pažeidimą.

7. Tiek nepagrįsto praturtėjimo institutas (CK šeštosios knygos XX skyrius), tiek restitucijos normos (CK šeštos knygos X skyrius) turi tam tikrų tarpusavio panašumų- abiejuose skyriuose numatytos turto grąžinimo taisyklės, nuostolių atlyginimas, žala ir pan. Tačiau atidžiau paanalizavus matome, kad tai nėra tapatus reglamentavimas. Tais atvejais kai restitucijos institutas nevisiškai garantuoja nukentėjusiojo teisių gynybą, reikėtų taikyti normas, reglamentuojančias nepagrįstą praturtėjimą. Vadinasi galimas ir subsidiarus normų, nustatančių nepagrįstą praturtėjimą, taikymas, tais atvejais kai restitucijos institutas nukentėjusiojo teises gina nevisiškai.

8. Restitucija, kaip prievolinis teisinis pažeistos teisės gynimo būdas, yra galimas tik tada, jeigu šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Jeigu šalių prievoliniai teisiniai santykiai nesieja, restitucijos klausimas apskritai negali kilti, o daiktas iš kito asmens gali būti išreikalaujamas tik pagal vindikacijos taisykles, t. y. savininko teisės tokiais atvejais ginamos daiktiniais teisiniais, o ne prievoliniais teisiniais pažeistos teisės gynimo būdais.

## Literatūra

### Įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: Saulužė, 1992.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas ir įsigaliojęs nuo 1965 m. sausio 1 d.// Valstybės žinios. 1964. Nr.19- 138.
4. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas// Valstybės žinios. 2000. Nr. 74- 2262.
5. Rusijos civilinis kodeksas 167 str.;  
<http://www.garweb.ru/project/law/doc/10064072/10064072-001.htm>; prisijungimo laikas 2005 11 06.
6. Buergerliche Gesetzbuch Deutschlands. <http://bundesrecht.juris.de/bgb/>; prisijungimo laikas 2005 11 06.
7. Allgemeine Buergerliche Gesetzbuch von Oestereich.  
<http://www.ris.bka.gv.at/bundesrecht/>; prisijungimo laikas 2005 11 06.
8. 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo- pardavimo sutarčių// Valstybės Žinios. 1995. Nr. 102- 2283
9. Principles of European Contract Law  
[http://frontpage.cbs.dk/law/commission\\_on\\_european\\_contract\\_law/PECL%20engelsk/engelsk\\_partI\\_og\\_II.htm](http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm); prisijungimo laikas 2005 11 11.
10. UNIDROIT Principles for International Commercial Contracts: A New Mercatoria?- Paris: ICC publishing, 1997. Publication No 490/1; prisijungimo laikas 2005 11 11.
11. Incoterms



## Specialioji literatūra ir kitos publikacijos

1. A dictionary of Law. Oxford, 1994.
2. Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
3. Blacks Law Dictionary. Sevent Edition. Minn.: West group, 1999.
4. Civilinė teisė: vadovėlis/ red. Staskonis V. Kaunas: Vijusia, 1997.
5. Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 28 (20).
6. Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir sąžiningo įgijėjo interesų apsauga // Jurisprudencija. 2002, Nr.28 (20).
7. Force majeure and hardship.- Paris: ICC publishing, 1985. ICC publication No 421.
8. Girard P. F. Romėnų teisė. Kaunas: VDU Universiteto teisių fakulteto leidykla, 1932. T.2.
9. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga/ vadovas Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2002.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
11. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003.
12. LTSR Civilinio kodekso komentaras/ ats. red. Žeruolis J., Čapskis M. Vilnius: Mintis, 1976.
13. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Serija „Naujasis civilinis kodeksas“. Vilnius: Justitia, 2002.
14. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999.
15. Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės // Juristas. 2005, Nr.5.
16. Rechtswoerterbuch. 11. Auflage. Muenchen: C.H. BECK, 1992.
17. Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis leidimas. Vilnius: Alma litera, 2004.
18. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
19. Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
20. Беляцкий С. А. Курс гражданского права. Каунас, 1982.
21. Гражданское право. Учебник / ред ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Москва: Проспект, 1998. Т. 1.
22. Гражданское право. Учебник / ред ред. Калпина А. Г., Масляева А. И. Москва: Юрист, 2000.

23. Гражданское право. Учебник / род ред. Чигина В. Ф. Минск: Амалфея, 2000. Т.1.
24. Гуев А. Н. Гражданское право. Учебник. Т.1. Москва: ИНФРА-М, 2003.
25. Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. Москва: Юрлитинформ, 2002
26. Моргунов С. В. Виндикационный иск. Москва, 2001.
27. Моргунов С. В. Виндикационный иск. Москва, 2001.
28. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. Москва: Зерцало, 2000.
29. Российское гражданское право. Учебник / род ред. З. Г. Криловой, Э. П. Гаврилова. Москва: А О „Центр ЮрИнфо“, 2001
30. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве. Москва: Дело, 2000.
31. Тузов Д. О. Реституция в гражданском праве. Томск, 1999.
32. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Санкт- Петербург. 1910.
33. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Санкт- Петербург. 1910.
34. Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. Санкт- Петербург: Юридический центр Прес, 2001.
35. Юридическая энциклопедия/ род ред. Тихомирова М. Ю. Москва: Юринформцентр, 1997.

## Lietuvos teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 9. Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1997 m. vasario 26 d. nutarties, kurioje pasisakyta dėl draudimo taikyti civilinius įstatymus santykiams, atsiradusiems iki įstatymų įsigaliojimo, ir išaiškinta, kad negalima taikyti Lietuvos Respublikos CK 143 str. nuostatų dėl pirkimo-pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia civilinėje byloje, aprobavimo.
2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. LUAB „Lietverslas“ v. E. Grakauskas, Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42.
1. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. bankrutavusios AB „Rameksta“ administratorius V. Kerpauskas v. V. J. Kirchovienė, Nr. 3K-3-573/2005, kat. 35.6.1; 41; 114.5; 114.12.
2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. N. Kotyriova v. D. Potašovas, Nr. 3K-7-874/2001, kat. 15.2.2.3.
3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis c. b. Vilniaus apskrities viršininko administracija v. A. Labanauskas, Nr. 3-K3-1066/2002, kat. 15.2.1.1.
4. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c. b. Utenos apskrities VMI v. A. Trinkūnas, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2.
5. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis c. b. UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“, Nr. 3K-3- 905/2000, kat. 42.
6. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 11 d. nutartis c. b. *A. Ščerbavičius v. A. Rancevas ir kt.*, Nr. 3K-3-987/2000, kat. 42.
7. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 rugsėjo 30 d. nutartis c. b. BUAB DK „Hermis draudimas“ v. AB „Šlifavimo staklės“, Nr. 3K-3-1107/2002, kat. 15.2.1.
8. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 10 d. nutartis c. b. *P. Vilkys v. E. M. Vilkienė ir kt.*, Nr. 3K-3-1319/2001m., kat. 15.1; 15.2.1.1; 84; 94.1; 107.1.
9. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. E. D. Barysienė v. L. Navickas, Nr. 3K-3-288/2001, kat. 15.2.2.3.// Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“. Vilnius, 2001. Nr. 15. P. 245.
10. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. *A. Tamašauskas v. J. Urniažienė ir kt.*, Nr. 3K-3-569/2003 m., kat. 15.2.1.1, 25.8.1 ir kt.
11. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 29 d. n utartis c. b. Vilniaus miesto valdyba v. UAB „Sangreta“, Nr. 3K-3-383/2000, kat.45.

12. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 16 d. nutartis c. b. *A. Pugačiukas v. A. Laurinaitis, D. Sinkevičiūtė ir kt.*, Nr. 3K-3-999/2002, kat. 15.2.1.3; 94.1
13. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 16 d. nutartis c. b. ŽŪB „Eržvilko ūkininkų agroservisas“ v. A. Bertulis, Nr. 3K-3-106/2002, kat. 15.2.1.1.
14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c. b. L. Liutkevičienė v. V. Liutkevičius, Nr. 3K-3-974/2000, kat. 42.
15. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 26 d. nutartis c. b. *D. S. Levickaitė v. V. Gubanovas ir kt.*, Nr. 3K-3-60/2004, kat. 15.2.2.6; 41.
16. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis c. b. Z. Prichodko v. UAB „Šilumnešis“, Nr. 3K-3-259/2005, kat. 21.4.1.1.
17. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 1 d. nutartis c. b. R. Rėkaitė v. S Rinkevičius, L. Rinkevičienė, Nr. 3K-3-885/2001, kat. 15.2.1.1; 38.2.
18. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 3 d. nutartis c. b. BUAB „Grūdtarna“ v. UAB „Nuntia“, Nr. 3K-3-634/2002, kat. 25.8.1; 36.4.
19. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c. b. Klaipėdos apygardos vyriausioje prokuroro pavaduotojas v. S. Tamolis, Nr. 3K-3-181/2005, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1.
20. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje I. Meilė v. D. Rainys ir kt., Nr. 2K-23/2004.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis “Teismų praktika”. Nr. 7. Vilnius, 1997.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo svetainė internete, <http://www.lat.litlex.lt/>

## Santrauka

Pagrindinės sąvokos: restitucija, dvišalė restitucija, vienašalė restitucija, restitucijos negalimumas, sandorio negaliojimas, force majeure, sutarties nutraukimas, nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, vindikacija,

Magistriniame darbe kalbama apie restituciją sutartiniuose santykiuose. Pateikiama restitucijos instituto istorinio atsiradimo Senovės Romoje apžvalga, analizuojama restitucijos samprata bei jos teisinė prigimtis Lietuvos bei užsienio civilinės teisės sistemose. Autorius trumpai aprašo restitucijos būdus bei jos rūšys. Daugiausia dėmesio skiriama detaliai restitucijos taikymo sutartiniuose santykiuose pagrindų analizei. Dažniausiai praktikoje pasitaikantis pagrindas yra sandorio negaliojimas, apie jį daugiausia kalbama šiame darbe.

Darbe lyginama restitucija sutartiniuose santykiuose su restitucijos taikymu nesutartiniuose santykiuose, su nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu bei su vindikacijos institutu. Palyginami skirtumai ir panašumai su 1964 m. Civiliniu kodeksu bei Rusijos Federacijos civiliniu kodeksu. Dėl darbo apimties reikalavimų buvo nagrinėjamos tik pagrindinės šių institutų santykio problemos, tik trumpai ir fragmentiškai apžvelgtas užsienio šalių reglamentavimas, nesigilinta į restitucijos būdų privalumus ir trūkumus.

## **Die Zusammenfassung**

Die Hauptbegriffe: die Restitution, bilaterale Restitution, einseitige Restitution, die Unmöglichkeit der Restitution, die Ungültigkeit des Geschäftes, force majeure, die Abbrechung des Vertrages, unbegründete Bereicherung oder der Empfang des Vermögens, die Vindikation.

In der Magisterarbeit spricht man über die Restitution in vertraglichen Beziehungen. Man bringt die Herkunft des Instituts von Restitution in ältere Roma vor, man analysiert den Begriff der Restitution und seine juristische Natur in Litauen und dem Zivilrecht des Auslands. Der Autor beschreibt kurz die Art und Weise der Restitution. Am meisten schenkt man die Aufmerksamkeit eingehender Analyse der Grundlage von der Anwendung der Restitution in vertraglichen Beziehungen. In der Praxis am häufigsten ist vorkommende Grundlage die Ungültigkeit des Geschäftes, über sie am meisten spricht man in der Arbeit.

In der Schlussarbeit vergleicht man die Restitution in vertraglichen Beziehungen mit der Restitutionsanwendung in unvertraglichen Beziehungen, mit der unbegründeten Bereicherung oder dem Empfang des Vermögens und mit dem Institut der Vindikation. Man vergleicht die Unterschiede und die Ähnlichkeiten mit dem 1964 J. Bürgerlichen Gesetzbuch Litauens und mit dem Bürgerlichen Gesetzbuch der Föderation Russland. Wegen der Forderung des Umfangs der Arbeit analysiert man nur die Grundprobleme der Verhältnisse dieses Institutes, kurz und fragmentarisch überblickt man die Reglementation der ausländischen Ländern vertieft sich man nicht in den Vorteile und Nachteile des Weisen von Restitution.